

14/87

Jon Bing,

**JOURNALISTER, AVISER
OG DATABASER**

TERESA (62) I

COMPLEX

Institutt for rettsinformatikk

Universitetsforlaget

Hovedkontor: Rosenholmvn. 25, 1410 Kolbotn, tlf. (02) 99 80 00
Bergen: Dreggsalmenningen 10/12, tlf. (05) 31 65 00
Stavanger: Auglendsdalen 81, tlf. (04) 58 85 00
Trondheim: Kongensgt. 60, tlf. (07) 53 06 14

A D V O K A T F I R M A E T F Ø Y E N & C O

EDB- OG TELEKOMMUNIKASJONSRETT

SKATTERETT, SKATTEPLANLEGGING

GENERASJONS- OG EIERSKIFTE

ALMINNELIG FORRETNINGSJUS

UTENLANDSETBLERING

EIENDOMSOMSETNING

UTBYGGINGSSAKER

0258 OSLO 2

OSCARSGT 52

TEL. 02/44 46 40

TELEX 72613 FOGMA N

TELEFAX 02/44 89 27

ENTREPRISERETT

SJØRETT

INKASSO

6500 KRISTIANSUND N

STORGT. 3

TEL. 073/76944

TELEX 55479

3550 GOL

OBC-SENTERET

TEL. 067/74544

ASKER

1360 NESBRU

POSTBOKS 126

NESBRU SENTER

TEL. 02/98 09 35

TELEFAX 02/84 85 88

LONDON SW1Y 5NE

20 PALL MALL

TEL. 01/839 7307

TELEX 265635

TELEFAX 01/839 4180

NEW YORK, NY 10017

341 MADISON AVENUE

TEL. 212 972-3955

TELEX 669265

TELEFAX 212 370-5906

S-103 89 STOCKHOLM

REGJERINGSGATAN 67

POB. 7269

TEL. 08/24 94 50

TELEX 12242 TRNSEC S

TELEFAX 08/20 09 21

EAST SUSSEX TN6 1AB

2 THE WHITE HOUSE

BEACON ROAD

CROWBOROUGH

TEL. 08/926-65088

TELEFAX 08/926-65257

NEW JERSEY NJ 07041

SCHOOL HOUSE PLAZA

347 MILLBURN AVENUE

TEL. 201/564-6116

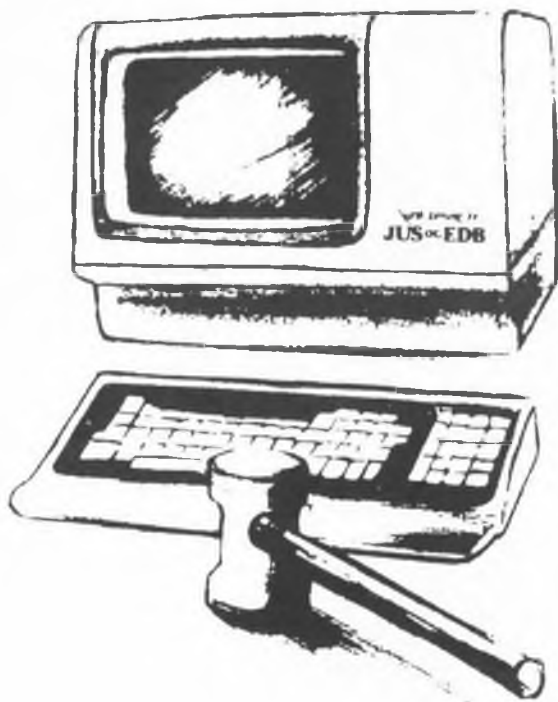

Date	Description

Norsk forening for
JUS og EDB

Postboks 7557, Skillebekk, OSLO 2

Postgiro 5 1396 54 Bankgiro 8200 42 49727
Postgiro CompLex 2 12 1663

Foreningen står bl.a. for salget av CompLex-heftene og vedlikeholder abonnementsordningene for serien.

SamvirkendeDataSystemerSamvirkendeDataSystemer
DataSystemerSamvirkendeDataSystemerSamvirkende
SystemerSamvirkendeDataSystemerSamvirkendeData
SamvirkendeDataSystemerSamvirkendeDataSystemer
DataSystemerSamvirkendeDataSystemerSamvirkende
SystemerSamvirkendeDataSystemerSamvirkendeData
SamvirkendeDataSystemerSamvirkendeDataSystemer
DataSystemerSamvirkendeDataSystemerSamvirkende
SystemerSamvirkendeDataSystemerSamvirkendeData
SamvirkendeDataSystemerSamvirkendeDataSystemer
DataSystemerSamvirkendeDataSystemerSamvirkende
SystemerSamvirkendeDataSystemerSamvirkendeData
SamvirkendeDataSystemerSamvirkendeDataSystemer
DataSystemerSamvirkendeDataSystemerSamvirkende
SystemerSamvirkendeDataSystemerSamvirkendeData

Samvirkende
Data
Systemer

Statens DataSentral a.s

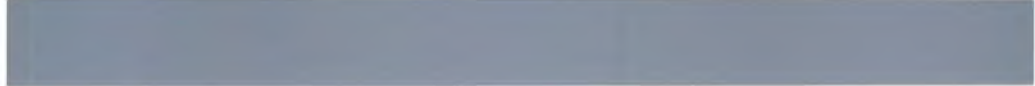

Table 1	Table 2
Table 3	Table 4
Table 5	Table 6
Table 7	Table 8
Table 9	Table 10

CompLex nr. 14/87

Institutt for rettsinformatikk
Universitetet i Oslo
Niels Juels gate 16
0272 OSLO 2

Jon Bing,

JOURNALISTER, AVISER OG DATABASER

TERESA (62) I

Rapporten er utarbeidet på oppdrag av
Avisenes Arbeidsgiverforening
og
Norsk Journalistlag

Universitetsforlaget AS
Oslo

© Universitetsforlaget AS 1987

ISBN 82-00-07877-9

Utgivelsen i skriftserien CompLex støttes av:

Den norske Advokatforening

Den norske Bankforening

Digital Equipment Corporation A/S

Ericsson Information Systems A/S

IDA, Integret Databehandling a.s

Industriforbundets Servicekontor

K-link, Kreditkassen

Lovdata

Norges Forsikringsforbund

Norges Statsautoriserte Revisorers Forening

Televerket

Wikborg, Rein & Co

Innhold

1. Innledning	1
1.1 Prosjekthistorikk	1
1.2 Fra avis til dokumentsamling	2
1.3 Bruk av systemet	15
1.4 Personvern og datamaskinbaserte systemer for avisstoff	22
2. Dokumentsamlingens innhold og bruk	27
3. Generelt om opphavsrett og det datamaskinbaserte informasjonssystemet	32
3.1 Utgivelsen av avisen - den primære retten	32
3.2 Klipparkivet	34
3.3 Datamaskinbaserte tjenester for "offentligheten".	38
3.4 Litt om kontroll med lokal bruk og gjenbruk	40
3.5 Litt om opphavsmannens ideelle interesser	44
4. Vederlag - systemer og strukturer	46
4.1 Enkelte spørsmål omkring utgivers rettigheter	46
4.2 Erfaringer	50
4.3 Kollektivt eller individuelt vederlag	52
4.4 Engangsvederlag eller bruksrelatert vederlag	55
4.5 Former for engangsvederlag	57

4.6 Former for bruksrelatert vederlag	59
4.6.1 Oppslag i tekstfilen	59
4.6.2 Lagringstid og antall	64
4.6.3 Dokumentenes lengde	65
4.7 Oppsummering	67
Litteratur	69
Bilag: Databasetjenester: Abonnementsavtale for ATEKST	71

1. Innledning

1.1 Prosjekthistorikk

I forbindelse med Journalistavtalen¹ som ble ferdig forhandlet i 1986, kom partene frem til en bestemmelse om videreutnyttelse av stoff i datamaskinbaserte informasjonssystemer, jfr avtalens Bilag I § 16 del II litra F:

"Ønsker utgiveren eller den utgivergruppen utgiveren tilhører å videregjøre medarbeiderens beskyttede stoff til offentligheten ved at man mot betaling kan hente ut stoff f.eks. ved hjelp av elektronisk utstyr fra en elektronisk enhet (databank, teledata e.l.), har medarbeideren krav på vederlag.

Partene er enige om at det på bakgrunn av erfaringene med slike databaser bør utredes nærmere prinsipper for fordeling av inntektene. For å følge utviklingen nedsetter partene en ekspertgruppe som engasjerer opphavsrettslig, datafaglig og økonomisk ekspertise som sammen utreder et forhandlingsgrunnlag, hvorefter partene forhandler fram varige regler for vederlag - om nødvendig under ledelse av oppmann utnevnt av Riksmeklingsmannen - senest innen 1.9.1987. Vederlaget forutsettes etterbetalt fra 1.4.1986."

1. Overenskomst mellom Avisenes Arbeidsgiverforening og Norsk Journalistlag 1986-88, i teksten sitert som Journalistavtalen.

Avisenes Arbeidsgiverforening og Norsk Journalistlag gjorde i fellesskap en henvendelse til Institutt for rettsinformatikk av 4.2.1987. Dette førte til et møte mellom representanter for partene og Institutt for rettsinformatikk 5.5.1987. På grunnlag av dette møtet utarbeidet Institutt for rettsinformatikk et prosjektnotat av 16.5.1987, som trakk opp rammene for en utredning som partene kunne benytte i sine videre forhandlinger. Prosjektet ble initiert etter planen pr 15.6.1987 innenfor rammen av Institutt for rettsinformatikks forsknings- og utredningsprogram i informasjonsrett, TERESA, med prosjektnummer 62.

Etter forutsetningene skulle arbeidet være sluttført innen 15.8.1987. På bakgrunn av Journalistavtalens tidsfrist, har Institutt for rettsinformatikk bestrebet seg på å gjennomføre utredningen på denne knappe tiden. Dette har selvsagt ført til at man ikke har kunnet gjennomarbeide utredningen i samme grad som kunne vært mulig med noe romsligere tidsramme. Det har vært vanskelig å innhente alle opplysninger som kunne vært ønskelig, særlig om erfaringer fra andre land - ikke minst fordi utredningen har måttet gjennomføres i løpet av sommeren.

Arbeidet har vært spennende, og blandingen av teknisk og rettslig diskusjon illustrerer godt ett av rettsinformatikkens særtrekk - derfor har Institutt for rettsinformatikk satt pris på denne anledningen til å se nærmere på den interessante utvikling informasjonssystemer basert på avisstoff representerer.

1.2 Fra avis til dokumentsamling

Denne utredningen angår enkelte vederlagsspørsmål i forbindelse med "videresalg av opphavsrettslig beskyttet stoff" gjennom datamaskinbaserte systemer.

Som en innledning til diskusjonen, kan det være hensiktsmessig å skissere oppbygning av et datamaskinbasert informasjonssystem av denne typen.²

-
2. En mer omfattende diskusjon av tekstsokesystemer, deres utvikling, sokestrategier mv vil man - om dette skulle interessere - f eks finne i Bing *et al* 1984.

Utgangspunktet er et det utgis en tradisjonell avis, og at det er artiklene³ i denne avisen som sekundært ønskes utnyttet i det datamaskinbaserte systemet. Naturligvis kan det tenkes systemer som bygger på andre forutsetninger, men denne utredningen begrenser seg til å ta opp spørsmål om *sekundær* utnyttelse av artikler som allerede er utgitt i en tradisjonell avis.

Det er ingen logisk nødvendig forutsetning at den tradisjonelle avisen settes ved hjelp av et datamaskinbasert system for statsproduksjon. Men naturligvis vil artiklene - for å kunne utnyttes i et datamaskinbasert informasjonssystem - bringes over til maskinlesbar form. Hvis man ikke benytter et datamaskinbasert system for satsproduksjon, må man derfor gjennomføre en konvertering til maskinlesbar form ved registrering - enten manuelt ved at alle artikler blir tattet inn på ny, eller en form for automatisk registrering, f eks optisk lesning. Selv om denne muligheter prinsipielt er til stede, er det lett å innse at kostnadene ved etablering av databasen da blir såvidt høye at de forretningsmessige mulighetene er lite interessante. Man kan derfor trygt bygge på den forutsetning at de datamaskinbaserte systemene bare blir etablert når artiklene er bragt i maskinlesbar form i forbindelse med produksjon av den tradisjonelle avisutgaven.

Teksten vil i det datamaskinbaserte satssystemet være kvalifisert ved hjelp av en rekke forskjellige systemspesifikke koder. Disse brukes for å bestemme typesnitt, grad mv. For overføring til et datamaskinbasert informasjonssystem fjernes slike koder. Dette er i seg selv ingen triviell operasjon ettersom det datamaskinbaserte satssystemet sjelden er harmonisert med informasjonssystemet. Det finnes harmoniserte løsninger,

-
3. I denne utredningen vil uttrykket "artikkel" bli valgt som betegnelse for den originale tekstenhet, slik denne forekommer i den trykte avisen - selv om dette uttrykket strengt tatt kan være misvisende for enkelte stofftyper. Uttrykket "dokument" vil bli brukt som betegnelse for artikkelens representasjon i informasjonssystemet, inklusive opplysninger mv som er føyd til i forbindelse med etablering av dokumentksamling. Jfr om den tilsvarende sontring mellom "kilde" og "dokument" Bing 1982:41-43. Også annen terminologi for beskrivelse av informasjonssystemer er hentet herfra.

dvs at den kode som i satssystemet produserer en overskrift med et bestemt typesnitt og en bestemt spaltebredde, av programmer knyttet til informasjonssystemet tolkes som definisjon på tittel til et dokument. Vanligvis må man imidlertid "vaske" teksten fra satssystemet med et sett med programmer som fjerner de tegn som er spesifikke for satssystemet. Enkelte tegn er flertydige - typisk bindestrek: Satssystemet vil ikke alltid skille mellom "myk bindestrek" (ved slutten av linje) og "hard bindestrek" (en bindestrek som er en del av en gyldig tegnstring, f eks "2-3 %". Et annet problem kan være identifisering av setninger, hvor tegnsekvensen "skilletegn-ordmellomrom-stor bokstav" ikke entydig definerer setningsbrudd - f eks hvor det inne i en setning forekommer en forkortelse fulgt av et egegnavn.

I tillegg til denne vaskingen, vil det ofte også måtte skje en posteditering. Dokumenter som i avisens normalutgave er splittet på flere sider må sammenføres. I en viss utstrekning vil også separate artikler som omhandler samme emne bli fort sammen, og fremstå som ett dokument i systemet. Man får derfor ikke en direkte identitet mellom dokumenter og artikler - ett dokument kan representere flere artikler. Man må kanskje også behandle billedtekster, rammetekster mv, som er selvstendige tekstbiter sprent inn i en hovedartikkel, på en bestemt måte.

Mye av denne konverteringen kan skje rent automatisk, men det vil hyppig være behov for manuell intervensjon eller kontroll.

Dessuten vil det nesten alltid være enkelte tekster som av praktiske eller tilfeldige årsaker ikke finnes i maskinlesbar form i systemet for satsproduksjon. Disse må registreres på ny, i praksis skjer dette gjerne ved inntasting.

De datamaskinbaserte informasjonssystemene som brukes for avisartikler er såkalte *tekstsøkesystemer*.⁴ En generell diskusjon av tekstsøkesystemer faller utenfor rammen av denne utredningen. Men diskusjonen videre baserer seg på at man benytter et typisk tekstsøkesystem.

-
4. ATEKST baserer seg på IBM-systemet STAIRS, *Dagens nyheter* og *Expressen* har basert seg på BRS, som funksjonelt er svært lik STAIRS. Den amerikanske NEXIS-tjenesten baserer seg på egenutviklet tekstsøkesystem ved Mead Data Central, kanadiske tjenester benytter QL/Search osv.

I tekstsøkesystemet vil brukeren typisk definere sitt søkebehov ved hjelp av fritt valgte ord og ordkombinasjoner, slik disse forekommer i teksten. I prinsippet er det derfor ikke nødvendig med en ytterligere bearbeidelse av artiklene.

Det er imidlertid vanlig at artiklene før de integreres i dokumentsamlingen, blir ytterligere bearbeidet.

Dels forekommer det at man lager *sammendrag* av artiklene. Det kan være flere grunner til dette - for lengre artikler er gjerne begrunnelsen at man ønsker å effektivisere brukerens mulighet for raskt å konstatere dokumentets relevans for det aktuelle problem. I en avis vil imidlertid artikler regelmessig være slik utformet at overskrift og eventuelt ingress sammen med den journalistiske utformingen av stoffet skal hjelpe den tradisjonelle avisleser til raskt å oppfatte hva artikkelen handler om. Noe sterkt behov for en bearbeidelse med sikte på effektivisering av relevansfunksjonen, finnes dermed ikke. Imidlertid er det ikke uvanlig at det utarbeides sammendrag som skal *erstatte* artiklene i dokumentsamlingen. Dvs at dokumentsamlingen ikke inneholder artiklene i autentisk form, men bare sammendrag, eventuelt supplert med stikkord. Slike løsninger finner man f.eks i Danmark og Frankrike. Valg av løsning på dette punkt kan være avgjørende for den opphavsrettslige vurderingen. Imidlertid er det ikke vanlig at man i de norske eksemplene utarbeider sammendrag, og det vil derfor ikke bli lagt vekt på dette aspektet i utredningen.

Ofte vil det være ønskelig å tilføre tilleggsopplysninger til den enkelte artikkel utover det som fremgår av artikkelens autentiske form. Slike tilleggsopplysninger kan være dato, forfatternavn mv, men også systematiske koder, stikkord hentet fra et kontrollert vokabular mv.

Slike tilleggsopplysninger kan innføres som et supplement til den autentiske teksten, og søkes på som en del av denne. Men ofte tillater - eller forutsetter - det aktuelle systemet at slike opplysninger innføres i spesielt definerte felter knyttet til dokumentet. Slik får dokumentet en todeling, dels en strukturert del med faste felter, dels en fritekst del med den autentiske teksten. Dette reflekteres ofte i måten systemet brukes på.⁵ Det finnes flere måter å løse dette teknisk, men det faller utenfor rammen for denne

5. I STAIRS brukes f.eks SELECT for å søke i den strukturerte delen, mens SEARCH brukes for fritekstdelen.

rapporten å diskutere dette. Her er det tilstrekkelig å konstatere at det i forbindelse med etterbehandlingen av artiklene tilføres slike tilleggsopplysninger, og at dette gjøres av andre personer enn de originale forfattere - gjerne dokumentalister, bibliotekarer e lign.

Som et eksempel på strukturen for slike dokumenter, kan man vise den struktur ATEKST bruker:⁶

```

***KONGSBER 200
010UTGAVE M
030DATO 870618
100OMRÅDE Norge
110EMNE
115SAK
130FORF -
140KLASSE
150SIDE 00
160SPALT 00
170ILLTYP
175PERS
180MERKN

```

```

UD: Urimelig å kreve
erstatning for KVsalg
JOHN CROWO
Washington.

```

Norges ambassador i USA, Kjell Eliassen, mener ...

Man ser her at hvert felt er gitt en tresifret kode (skillekode), og dessuten et menemonisk navn, som stort sett er selvforklarende. I de faste feltene finner man opplysninger om utgivelsesdato (av formen år-måned-dag), det geografiske området dokumentet er relevant for (i eksempelet Norge), forfatter av artikkelen (etternavn, fornavn), hvilken side artikkelen finnes på i den aktuelle utgave, og artikkelens størrelse i antall spalter og millimeter.⁷

6. Jfr Thorvaldsen 1983:3.

7. Det er opplyst at denne opplysningen ikke alltid er knyttet til dokumentene.

navn på personer som er omtalt i artikkelen (i dette tilfellet ville man her f eks finne navnet på den norske ambassadøren til USA) og type illustrasjon til artikkelen.⁸ Dette er opplysninger som først og fremst beskriver arikles ytre kjennetegn (selv om feltet "område" jo også i en viss grad beskriver innholdet). I tillegg kommer en klassifisering av innholdet i klasser og emner, og dessuten - for enkelte artiklers vedkommende - bruk av saksord fra en forhåndsdefinert liste. Merknader og tittel blir også lagt i egne felt.

Systemet vil også generere en systemspesifikk identifikasjon av det enkelte dokument. I ATEKST består denne idenfikasjonen av et dokumentnummer på 12 tegn, innledet med bokstavene "RE", fulgt av dato for oppdatering og et firesifret sekvensielt nummer - f eks "RE8706180098".

Når artiklene på denne måten er etterbehandlet og blitt til dokumenter, legges de ut på en fil for oppdatering av dokumentsamlingen. Igjen kan det bli nødvendig å konvertere denne filen til et bestemt format som kreves av det aktuelle tekstsøkesystem. Dette vil være en automatisk prosess.

Deretter oppdateres den aktuelle dokumentsamlingen.

Dokumentsamlingen i et tekstsøkesystem består av et sett med filer. Strukturen vil variere fra system til system i detalj, men er i prinsippet svært lik. Man kan sondre mellom to filer. Dels den fil hvor teksten i dokumentene ligger lagret slik den leses (tekstfil), sammen med en del informasjon om struktur i teksten (begynnelse av dokument, avsnitt, setning mv). Man kan tenke seg dette som en tekst med innlagte bokmerker. Dels den fil som brukes ved søking (søkefil), hvor de samme ordene⁹ ligger

8. Illustrasjonen selv vil ikke være dokumentert i dagens systemer. Problemer omkring dokumentasjon av bilder i datamaskinbaserte systemer, holdes utenfor utredningen.
9. Vanligvis utelukkes en del hyppig forekommende ord som ikke er egnet til å beskrive dokumentenes innhold, slik som konjunksjoner (og, eller), hjelpeverb (er, kan), pronomen (hun, man), artikler (et, det) osv. En liste med 100-200 slike *stoppord* vil utelukke 40-50 % av det totale antall ord i en hvilken som helst tekst. Årsaken til at eliminering stoppord elimineres i søkefilen, er først og fremst å spare plass (nesten halvparten av adressene spares), men søkeresultatet forbedres også noe.

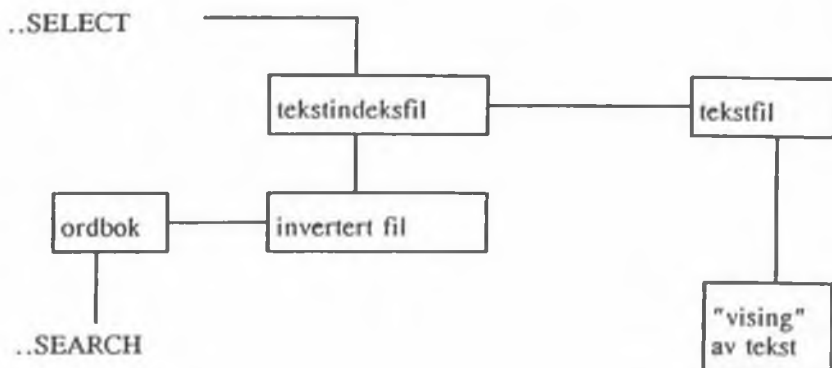
lagret i alfabetisk rekkefølge, sammen med opplysninger om hvor i tekstfilen de aktuelle ordene forekommer

- ordenes adresser. Adressen vil gjerne bestå av dokumentidentifikasjon, avsnittnummer, setningsnummer og ordnummer, men antall nivå kan variere. Når et ord er identifisert i søkefilen, kan derfor systemet lett utnytte adressene for oppslag i tekstfilen og fremhenting av de dokumenter som er identifisert av det aktuelle søkeordet.

Som et eksempel kan man ta strukturen i STAIRS, hvor tekstfilen er delt opp i *tekstfil*, og *tekstindeksfilen*, som gir opplysninger om hvor i teksten hvert dokument begynner (antall tegn fra filstart). Dessuten ligger også dokumentnummer og de faste feltene i et fast format, som gjør at denne filen kan utnyttes som et lite databasesystem for søking på de faste feltene. Søkefilen består av en *ordbok* hvor alle de forskjellige ordene i dokumentsamlingen forekommer med en peker mot *den inverterte filen*,¹⁰ hvor man finner adressene for de forskjellige ordene.

Forenklet kan strukturen gjengis som nedenfor:

-
10. Filen kalles "invertert" fordi den inneholder (med unntak av stoppord) den samme teksten som tekstfilen, men i en annen rekkefølge. Kombinerer man den inverterte filen med ordbok kan man faktisk rekonstruere tekstfilen med unntak av de ikke-meningsbærende ordene. Dette er i vår sammenheng noe mer enn en teknisk detalj, det betyr at dokumentene faktisk er dobbeltlagret i systemet. Eventuell betydning av dette skal diskuteres nedenfor.

Man kan illustrere dette ytterligere ved å vise forholdet mellom tekstfil og søkefil. Som eksempel kan man ta Journalistavtalen Bilag 1 § 16 del II litra F, 1.ledd. I tekstfilen ville dette dokumentet forekomme i autentisk tekst:

Ønsker utgiver eller den utgivergruppe utgiveren tilhører å videreselge medarbeiderens beskyttede stoff til offentligheten ved at man mot betaling kan hente ut stoff f.eks. ved hjelp av elektronisk utstyr fra en elektronisk enhet (databank, teledata e.l.), har medarbeideren krav på vederlag.

Som stoppord velges alle de ikke meningsbærende ord i dokumentet. Dessuten ser man bort fra skilletegn som komma, punktum og parenteser ved identifisering av hva som skal være et ord. I vår eksempel får man følgende stoppord:

at	kan
av	l
den	man
e	mot
eks	på
en	til
f	ved
fra	ut
har	å

Resten av ordene blir da sortert inn i ordbok med henvisning til den inverterte filen:

ordbok
beskyttete
betaling
databank
elektronisk
enhet
krav
medarbeideren
medarbeiderens
offentligheten
stoff
teledata
tilhører
utgiveren
utgivergruppen
utstyr
vederlag
videre selge
onsker

invertert fil - doknr/setningsnr/ordnr
1/1/11
1/1/18
1/1/33
1/1/27 - 1/1/31
1/1/32
1/1/39
1/1/38
1/1/10
1/1/14
1/1/12 - 1/1/22
1/1/34
1/1/7
1/1/2 - 1/1/6
1/1/5
1/1/28
1/1/41
1/1/9
1/1/1

I eksempelet er det bare ett dokument og én setning, derfor blir adressene noe ensformige. Man ser at ulike former av samme ord ("medarbeideren" og "meadarbeiderens") blir behandlet som ulike ord.

I dette eksempelet synes det som om det bare er én fysisk dokumentsamling. Imidlertid kan dette være organisert noe forskjellig utfra hva som er teknisk praktisk. Oppdatering er ressurskrevende i et tekstsøkesystem, det forutsetter jo endringer i alle filene, nye ord skal inn på riktig plass i ordboken, den inverterte filen skal suppleres med nye adresser osv. I mange tekstsøkesystemer er de ressurser som kreves for oppdatering avhengig av størrelsen på dokumentsamlingen. Av ressurshensyn deles derfor gjerne det totale antall dokumenter opp på flere samlinger.

Sett fra brukerens synspunkt kan dette lett bli en ulempe, ettersom det betyr at brukeren må avsøke flere baser. Dette avhjelpes i enkelte systemer ved at det tillates at flere fysiske dokumentsamlinger defineres som en logisk eller virtuell dokumentsamling, ofte kalt *konkatinering* av dokumentsamlinger.

Et eksempel på en løsning som benytter denne muligheten, gir ATEKST. Her blir den aktuelle avis (gårsdagen) først etablert som en egen dokumentsamling, REDD. Forrige versjon av REDD (to dager gammel) brukes for oppdatering av en samling som inneholder alle avisene fra samme uke, REDU. Hver uke oppdaterer den aktuelle REDU en samling med aviser fra samme måned, REDM. Denne oppdateres månedlig mot en halvårssamling, R871 eller R872. Hele denne "familien" av fysiske dokumentsamlinger er så konkatinert slik at brukeren kan søke på dem samlet. Dette vil si at systemet behandler og koordinerer data fra de ulike søkefilene, og slår opp i flere forskjellige tekstfiler. Konkatinering kan gå utover responstid, men man ser at det blir en avveining mellom oppdaterings- og søkeeffektivitet samtidig som man tar hensyn til en hensiktsmessig fysisk lagringsstruktur.

Det er vanlig at systemer basert på avisstoff oppdateres daglig, eller rettere sagt, i samme takt som avisen kommer ut. Imidlertid tar etterarbeidet tid, slik at oppdateringsresponsen ofte blir mer enn ett døgn.

Etter at dokumentsamlingen er etablert, må den vedlikeholdes. En del av vedlikeholdsarbeidet er allerede beskrevet - oppdatering ved hjelp av nye dokumenter. Imidlertid vil det skje en viss endring eller retting av gamle dokumenter. Det er normalt et mål at den autentiske teksten i dokumentene

skal være identisk med artiklene, og i de konsesjoner for drift av slike systemer som gis av det norske Datatilsynet,¹¹ er det ikke adgang til å gjøre slike endringer. Imidlertid vil det kunne legges rettelser inn i kommentarfeltet, det kan oppdages feil i klassifisering eller lignende og selve klassifikasjonssystemet kan endres på en slik måte at det krever reklassifisering av dokumenter.

De forskjellige tekstsøkesystemene hankses med endring av lagrede dokumenter på avvikende måte. I STAIRS skjer dette forholdsvis omstendelig. Ved en kommando merkes den aktuelle artikkelen som slettet ved at dokumentidentifikasjonen blir endret med et prefiks. Samtidig skrives dokumentet ut på en fil og gjøres tilgjengelig for endring ved et tekstbehandlingsprogram. Når endringen er foretatt, legges den nye versjonen av dokumentet ut for oppdatering av den aktuelle dokumentsamling. Ved oppdatering forandres dokumentnummeret. Den gamle versjonen vil fysisk finnes i systemet inntil dokumenter merket for sletting blir fysisk slettet ved en egen rutine, som i ATEKST kjøres i forbindelse med etablering av de halvårlige dokumentsamlingene. I vår sammenheng har det en viss interesse å peke på at et gitt dokument på grunn av denne rutinen ikke har en entydig systemintern identifikasjon for hele dokumentets liv i systemet.

I bestemte sammenhenger kan det være ønskelig å dele dokumentsamlinger slik at gitte brukergrupper bare får tilgang til visse dokumenter. Det kan være forskjellige årsaker til bruk av slike sikkerhetsrutiner. Tradisjonelt brukes det med utgangspunkt i dokumentenes innhold, f.eks. slik at bare visse grupper får adgang til dokumenter med et særdeles følsomt innhold, hvor følsomheten knytter seg til personvern, bedriftshemmeligheter e. lign. De forskjellige tekstsøkesystemene løser dette problemet på forskjellige måter.

I STAIRS løses det ved hjelp av en "privacy code".¹² STAIRS tillater så mye som 255 mulige sikkerhetskoder.

-
11. Personvernaspktet vil kort berøres nedenfor.
 12. Betegnelsen tar sikte på å vekke forestillingen om at en slik sikkerhetskoder har noe å gjøre med "privacy" eller personlighetsvern. Strengt tatt er betegnelsen misvisende.

For ATEKST er denne muligheten tatt i bruk for å sperre tilgang til dokumenter hvor rettighetene ikke er klarert for publisering gjennom det datamaskinbaserte informasjonssystemet. Sperran ligger som del av den strukturerte delen av dokumentet i tekstindeksfilen (i eksempelet ovenfor vil man i første linje finne koden "200" som viser at dokumentet - foreløbig - ikke er klarert for generell publisering). Dette betyr også at systemet må "lese" den strukturerte delen av dokumentet for det kan klassifisere dokumentet som ikke tilgjengelig. Etersom denne koden ligger i tekstindeksfilen, vil man ved søk mot ordbok og invertet fil *ikke* få slike opplysninger. Man kan altså "finne" et dokument, men ved forsøk på oppslag, få melding om at det ikke er tilgjengelig.

Andre systemer har mer tilfredstillende løsning av dette spørsmålet - det forutsetter imidlertid at sikkerhetskoden er knyttet til adressene for det enkelte ord i det som i STAIRS er den inverterte filen.

Denne korte gjennomgangen av etablering av dokumentsamlinger i et tekstsøkesystem er utformet med sikte på å gi et grunnlag for diskusjon av de spørsmål som knytter seg til rettighetene. Eksempelene er systematisk valgt fra ATEKST og STAIRS, ettersom det er et aktuelt system i operativ bruk. De er likevel representative for den type med tekniske løsninger man finner i dagens tekstsøkesystemer.

I gjennomgangen forutsettes det at avisen selv tilbyr det datamaskinbaserte systemet til almenheten. Det er imidlertid ikke uvanlig at man får en funksjonsfordeling: Avisen vedlikeholder en dokumentsamling, som stilles til disposisjon for en databaseoperatør. Operatøren tilbyr denne samlingen - eventuelt sammen med andre - til markedet. Ofte overtar også operatøren delansvar for vedlikehold av databasen, f eks for oppdatering ved nye dokumenter overført fra avisen. Sett fra brukers side vil dette spille mindre rolle - tilbudet i markedet er det samme. Sett fra journalistens side - den forfatter hvis verk blir brukt i systemet - spiller det også mindre rolle: Spørsmål om vederlag, kontroll med bruk av verk mv er det samme. *Det er først* og fremst avisen som ser forskjellen: Avtalen med en operatør blir en versjon av en avtale med en datamaskinsentral, og forholdet til rettighetshaverne og ønsket om innflytelse på bruk gjør at denne avtalen må utformes slik at avisen får tilfredstillende kontroll over den tjeneste som operatøren bringer på markedet.

I gjennomgangen brukes ATEKST som eksempel, derfor er ikke en slik samarbeidsform detaljert. Det er imidlertid kjent at slike samarbeidsformer vurderes for det norske markedet, f eks slik at Statens Datasentral AS kan komme til å levere tjenester basert på stoffet i *Arbeiderbladet* eller *Dagbladet*.

Jfr nærmere om denne løsningen Bing 1987:15-17.

1.3 Bruk av systemet

Foran er det kort beskrevet hvordan systemet er bygget opp på sendersiden. I dette avsnittet skal det - omtrent like kort - beskrives hvordan brukerne utnytter dokumentsamlingen.

Man kan sondre mellom to typer brukere, interne og eksterne. Med *interne* brukere siktes det til avisens egne ansatte, først og fremst journalister, redaktører, arkivpersonale mv. Med *eksterne* brukere siktes det til alle andre, uansett om de betaler vederlag for tilgangen, om de tilhører samarbeidende avis eller annen organisasjon, sitter i privat eller offentlig sektor mv. I denne utredningen brukes derfor "interne brukere" i en nokså snever betydning, og gruppen omfatter bare de brukere som er ansatt i avisen eller har oppdrag for avisen.

Uansett hvilken gruppe brukere man tilhører, vil man kommunisere med systemet gjennom et telekommunikasjonssystem. For interne brukere vil det ofte være tilstrekkelig å kommunisere via et lokalt nettverk, mens eksterne brukere må gå gjennom det offentlige telekommunikasjonsnettverket. Her er flere løsninger mulig - det kan dreie seg om oppringt samband gjennom modem over samtaletelefonnettverket, eller - som ATEKST - gjennom det pakkesvitsjede nettverket for datamaskinkommunikasjon. Problemer med telekommunikasjon vil det for tiden alltid være, men disse har liten betydning for vår diskusjon.

For å kunne koble seg til systemet, må brukeren fysisk ha adgang til en terminal som kan kommunisere med det. Ettersom systemet er åpent for tilgang gjennom det offentlige telekommunikasjonssystemet, er dette ikke noen folbar begrensning. Men hvis systemet eller deler av det bare er tilgjengelig gjennom et lokalt nettverk, vil det etter forholdene være en betydelig begrensning: For å få tilgang til systemet, må man også fysisk få tilgang til

en av terminalene i det lokale nettverket, og disse vil typisk stå i bygningen med adgangskontroll og andre bygningsmessige sikkerhetsrutiner.

Hvis man holder seg til tilgang gjennom det offentlige telenettet, må man kjenne det telefonnummer som er tilordnet systemet. Ved kontakt vil systemet kreve at brukeren identifiserer seg, gjerne ved å oppgi kontonummer og et passord. Av disse er det særlig passordet som representerer en logisk adgangskontroll. Ved angivelse av riktig passord, etableres kontakt med systemet.

For å få kontonummer og passord må brukeren tegne en kontrakt med tilbydereren av systemet. Denne kontrakten vil bli å regulere bruken av systemet, inneholder betalingsbetingelser mv. Kontrakten for ATEKST er gjengitt som vedlegg.

Selve kommunikasjonen i telenettet styres av systemet og det lokale utstyret, som må ha kommunikasjonsprotokoller som passer sammen. Det finnes flere typer kommunikasjonsprotokoller med ulike egenskaper. Mange av de nærmere enkelthetene omkring hvordan kommunikasjonen rent teknisk gjennomføres, vil være avledet av den valgte kommunikasjonsprotokoll. For ATEKST aksepteres flere terminaltyper, bl.a. VT100, Tandberg og IBM PC, som kjører en protokoll som kalles Kernit.¹³

Ofte supplerer leverandøren av tjenesten kommunikasjonsmulighetene med et program som styrer kommunikasjonen i brukerens eget utstyr, et program som ofte kalles en PC-bro eller PC-port. Denne gir brukeren tilleggsfunksjoner, f.eks. definerer den funksjonstaster på brukerens utstyr som gjør det enklere å søke. Abonnenter på ATEKST som har en IBM-kompatibel PC vil f.eks. få tilsendt en diskett som dels inneholder Kernit, dels visse tilleggsfunksjoner. Disketten støtter også bruk av protokollene Crosstalk og Mirror. Denne disketten har også et program for lokal utskrift, jfr. nedenfor.

Hvis systemet har flere dokumentsamlinger eller tjenester, vil brukeren inviteres til å velge. Etter at dokumentsamling er valgt, kan så brukeren søke i samlingen. Som nevnt ovenfor, vil brukeren typisk formulere et søkeargument som består av fritt valgte ord eller kombinasjoner

13. Kernit er et program utviklet av amerikanske universiteter for kommunikasjon. Det er vederlagsfritt tilgjengelig, og har fått en ganske stor utbredelse.

av ord, hvor kombinasjonene representeres av såkalte *booleske operatører*, dvs logisk OG eller ELLER, sammen med såkalte *avstandsoperatører* som bestemmer innen hvilken dokumentbit ordene skal forekomme, f eks samme setning eller avsnitt.

Hvis man f eks ønsker å finne dokumenter som omhandler opphavsrettslige spørsmål i forbindelse med edb, kan man f eks formulere søkeargumentet

(opphavsrett ELLER åndsverk*) OG (edb ELLER datamaskin*)*

Dette søkeargumente vil identifisere alle dokumenter hvor ord som begynner med "opphavsrett" eller "åndsverk" (asterisk betegner fri endelse, såkalt høyrehåndstrunkering) forekommer sammen med ordet "edb" eller et ord som begynner med "datamaskin".

I tillegg til denne typen søkeargumenter, kan man også benytte eventuelle strukturerte deler av dokumentet for gjenfinning. Er man f eks interessert i artikler av en bestemt forfatter, kan man f eks be om å få alle dokumenter hvor vedkommende forfatter er angitt i det feltet som inneholder forfatternavn, f eks:

FORF=Crowd

I STAIRS svarer de to måtene å søke på til to forskjellige operasjonsmodi for systemet, jfr ovenfor hvor dette er indikert med ..SEARCH (for tekstsøking) og ..SELECT (for søking i faste felt).

Når brukeren har identifisert interessante dokumenter, kan disse "vises" på skjerm.¹⁴

Som nevnt ovenfor, kan dokumentsamlingen inneholde dokumenter med ulike sikkerhetsnivå. I enkelte systemer vil kontroll skje ved det første oppslag i den inverterte filen. Men i STAIRS vil, som nevnt ovenfor, systemet først på dette stadium - oppslag i tekstfilen - kontrollere om brukeren har autorisasjon til å lese dokumentene. Dette gjøres ved å sammenligne den datasikkerhetskode som er knyttet til brukerens passord

14. Grunnen til at "vises" skrives i anførselstegn er at dette i opphavsrettslig terminologi ikke er en visning, men en fremføring - jfr nedenfor.

med den kode som er knyttet til dokumentet. Hvis dokumentets kode har høyere verdi, nektes tilgang. I ATEKST betyr derfor dette at eksterne brukere får beskjed om at dokumentet ikke er tilgjengelig. På dette tidspunkt sitter de inne med en viss kunnskap om det aktuelle dokumentet, nemlig den innholds-karakteristikk som søkeargumentet representerer.

For brukeren kan det også representere en ikke ubetydelig irritasjon stadig å få meldingen om at dokumentet ikke er tilgjengelig. I den PC-broen som ATEKST gir brukerne, er derfor en av funksjonstastene programmert slik at den aktiviserer en utlukning av sperrede dokumenter fra resultatlisten.

Brukeren kan nå lese dokumentene fra skjerm.

Hvis brukere ønsker utskrift, kan dette gjøres på flere måter.

Åpenbart kan brukeren slå opp i papirutgaven av avisen hvis den er tilgjengelig. Det vil den imidlertid bare unntaksvis være. Brukeren vil ønske en utskrift fra systemet.

Hvis man har en skriver knyttet til den lokale utrustning, vil man i enkelte løsninger kunne be om utskrift på skriveren. Systemet vil da styre skriveren, og gi en alminnelig utskrift. I ATEKST forutsetter dette at brukeren har en synkron tilknytning til systemet.

Ofte vil systemet sentralt ha mulighet for utskrift, gjerne med høy kvalitet (f eks ved laserskriver og proposjonalskrift). Brukere bestiller da utskrift ved identifikasjon av dokumentet eller ved en særskilt funksjonstast. Dokumentene skrives ut sentralt og sendes i post til brukeren, som gjerne faktureres særskilt for denne tjenesten.

Man vil også ofte ha muligheten til å slave en skriver til skjermen. Dette betyr at de samme tegnene som sendes til skjermen, også sendes til en tilknyttet skriver. Man vil da også få med hjelpetekster mv, og skriftbildet blir derfor ikke like sammenhengende som i originalartikkelen.

Hvis man er knyttet til systemet med en mikromaskin, vil denne dessuten ha mulighet for å lagre strømmen av data i maskinlesbar form på lokalt platelager eller diskett. En slik nedkopiering av data fra systemet på lokalt utstyr kalles gjerne *nedlasting*.

Nedlasting er noe mer enn utskrift: Dokumentene blir representert i maskinlesbar form, og tillater da senere lokal bruk og gjenbruk av materialet. Nedlasting kan ses som en trussel mot systemets forretningsidé - i stedet for å bruke systemet hyppig, nedlaster brukeren de deler av dokumentsamlingen som har særlig interesse, og anvender lokal maskin- og programutrustning for senere soking og utskrift fra materialet. Dette viser

hvor lett det kan være å miste kontroll med den bruk som gjøres av dokumentene fra systemet lokalt. For når man først har fått kontroll med materialet lokalt, er det selvsagt ikke noe i veien for at det gjøres tilgjengelig gjennom brukerens lokale nettverk, stilles til disposisjon for de som har tilgang til brukerens lokale system mv. I den utstrekning brukerne representerer store, ressurssterke organisasjoner kan en systematisk utnyttelse av mulighetene for nedlasting uthule lønnsomheten til tjenesten.

Tilbyderen vil derfor på forskjellige måter forsøke å kontrollere nedlasting.

Det finnes flere måter å gjøre dette på. I ATEKST har man først og fremst valgt å støtte seg på abonnementsavtalen, som inneholder en begrensning i brukerens rett til nedlasting. Abonnementsavtalen pkt 2 regulerer abonnentens rettigheter til stoff i ATEKST:

- "a. Abonenten får ingen opphavsrett eller andre rettigheter til stoffet i ATEKST.
- b. Abonenten får bare rett til å søke i ATEKST ved hjelp av de søkeprogrammer som til enhver tid er tilgjengelige, fremføre (vise) stoffet på den dataskjerm Abonenten benytter, og til å fremstille 1 - ett - eksemplar (en utskrift) av stoffet for hvert søk.
- c. Lagring og kopiering av stoff i elektronisk form tillates bare i den utstrekning dette er nødvendig for å ta papirutskrift. Papirutskrift av elektronisk lagret stoff skal tas snares mulig. Stoffet skal slettes fra alle elektroniske media straks papirutskrift er tatt.
- d. Annen fremføring og kopiering/eksemplarfremstilling av stoff tillates ikke, uten særskilt avtale med opphavsmannen og Aftenposten. Abonenten må heller ikke la andre gjøre dette.
- e. Abonenten kan ikke uten særskilt avtale formidle eller videreselge tjenester eller stoff fra ATEKST til tredjemann, eller på annen måte utnytte tjenesten kommersielt i konkurranse med opphavsmannen eller Aftenposten, eller medvirke til dette. Ettertrykk er forbudt (jfr. lov om opphavsrett til åndsverk av 12. mai 1961 § 14.)."

Som man ser av denne avtalebestemmelsen, er den ytterst restriktiv. Brukeren får bare rett til nedlasting for utskrift av én papirkopi, får ikke rett til å oppbevare dokumenter i maskinlesbar form lokalt mv.

I tillegg benytter ATEKST kommunikasjonsprotokoller som legger en rekke kontrolltegn inn i teksten som blir overført til brukeren. Slår man opp i den lagrede teksten, vil man derfor få et forvirrende inntrykk. Skal teksten utnyttes lokalt for gjenbruk, må den derfor først "vaskes" for disse kontrolltegnene - noe som forutsetter et lokalt program og en prosedyre som minner om den beskrevet foran i forbindelse med "vasking" av tekstgrunnlaget slik det foreligger fra trykkeriets side.

Nedenfor følger et eksempel på hvordan en tekst tilnærmet ser ut i "uvasket" form:

```
"Æemtype dlncopy scriptÆ24; 80HÆ2;
1HÆ0mtype dÅlncopy scriptÆ4; 1H.fo
ofÆ5; 1H.*Æ6; 1H.*Æ7; 1H.*Æ8; 1H.*
COPY REQUESTED BY SYSTEMANSVÆ9;
1H.*Æ10,1H.* RE8510170116
DOCUMENT=      1 OF      3Æ16; 1H.*Æ17;
7HDOKNR      = RE85101701116Æ18;
7HUTAGVE     =  Æ19; 7HDATE      =
851015Æ20; 1HOMRÅDEÆ20; 18HHellasÆ21;
HEMNEORDEÆ21; 18HterreorismeÆ22;
1HÆFORFÆ22; 18HTungesvik OlaÆ23;
1HÆEKÆ24; 61HMORE...Æ23; 1HÆHÆJÆ24;
80HÆ1; 1HÆ0mKLASSEÆ1; 18Hk17Æ2;
1HSIDEÆ2; 18H14Æ3; 1HSPATERÆ3;
18H05Æ4; 1HANTMMÆ4; 18H00388.6Æ5;
HLINJERÆ5; 18H0148Æ6; 1HILLTYPEÆ6;
18HfotoÆ7; HTITTEL      Hellas:Æ8;
12HSolskinn og terrorÆ9;
1HTEKST      Tekst og foto: OLA
TUNGESVIKÆ10; 12H"Mine damer og herrer.
Vi har nå begynt nedstigningenÆ11; 11Hmot
Athen. "Æ12; 12Det er alltid med
forventing og spenning jegÆ13; 11Hfester
setebeltet når maskinen synker ned mtÆ14;
```

11Hathens internasjonale flyplass: Det er den garanterteÆÆ15; 11Hsommer som venter. Det er Europas vakreste flyplassÆÆ16; Hder nede i solen ved havet - og verdens farligsteÆÆ17; 11Hifølge statistikk over kapererutsatte lufthavner.ÆÆ18; 12HJeg kommer ofte hit. Nå er det første gang ÆÆ19; 11Hefter det siste overgrep mot sivil luftfart.ÆÆ20; 11HJeg sitter alltid ved vinduet på venstre side.ÆÆ21; 1HInnflyvningen er kjent: Over Athen og et stadigÆÆ22; 11HEEstigende antall "døde" skip i opplag utenforÆÆ24; 60 H MORE... ATEKSTÆÆ23; 1HEEHÆÆJÆÆ24; 80HÆÆ1; 11HÆÆ0mPierus. Så langt utover havet igjen, en vid bue overÆÆ22; 80HÆÆ0m ÆÆ23; 1HEÆ0mEgina. Og så inn for "final approach" (som deÆÆ3; 11HSier på fagsproget). ..."

Imidlertid tillater ATEKST at det gjøres utskrifter fra slike nedlastede dokumenter lokalt. I den PC-broen som gjøres tilgjengelig, er det en egen utskriftsrutine, APRINT. Ved bruk av denne, fjernes styretegnene og utskriften får et normalt, leselig utseende.

Fordelen med denne løsningen er at den gir en viss sikkerhet mot bruk og gjenbruk i maskinlesbar form, mens den tillater brukeren det naturlige: Å nedlaste dokumenter for lokal utskrift. Den gjør det selvsagt ikke umulig for brukere å "vaske" teksten for kontrolltegn, men dette krever en bevisst innsats i strid med avtalens bestemmelser. I praksis må man anta at dette gir en forholdsvis god kontroll med lokal nedlasting.

Løsningen bygger på egenskaper ved den aktuelle kommunikasjonsprotokollen. For andre leverandører vil ikke en tilsvarende løsning være tilgjengelig. Man har sett eksempler på alternative løsninger for kontroll med lokal nedlasting, f eks en progressiv pris i forhold til antall linjer overført til brukeren. Så lenge man tillater bruk av mikromaskiner hos bruker, kan man imidlertid ikke sikre seg fullt ut mot nedlasting. Man har derfor

sett eksempler på at enkelte leverandører av dokumentsamlinger forbyr tilknytning av utstyr som tillater nedlasting.¹⁵

1.4 Personvern og datamaskinbaserte systemer for avisstoff

Etter personregisterloven § 9 er datamaskinbaserte systemer som inneholder personopplysninger konsesjonspliktige. Dette har ført til at aviser ikke kan etablere slike systemer uten etter tillatelse fra Datatilsynet.

I denne utredningen er det ingen grunn til nærmere å gå inn på personvernsspørsmål.¹⁶ Men ettersom konsesjonen vil sette visse betingelser for bruk av systemet, skal noen av prinsippene kort gjennomgås.

Datatilsynet opplyser at Aftenposten og NTB har fått slike konsesjoner. Ettersom NTB i alle fall foreløpig har lagt ned sin virksomhet, og ettersom ATEKST brukes som gjennomgående eksempel i denne utredningen, er det naturlig å ta utgangspunkt i Aftenpostens konsesjon.¹⁷

Man kan først merke seg at konsesjonen definerer Aftenpostens dokumentasjonssjef som registeransvarlig. Dette er interessant fordi denne typen systemer ikke har noen "ansvarlig redaktør" som man er vant til fra tradisjonelle aviser. Redaktøransvaret for blad og tidsskrift flyter av straffelovens bestemmelser, jfr bl a straffel § 436 som definerer hvem som skal anses for å være redaktør. Imidlertid er straffelovens bestemmelser knyttet til legaldefinisjonen av "trykt skrift" i straffeloven § 10, og det er

-
15. Dette gjelder f eks *Encyclopedia Britannica*. Mead Data Central, som tilbyr denne som del av sine dokumentsamlinger, sperrer samlingen mot tilgang fra brukere med lokalt utstyr som tillater nedlasting. Sperren bygger på at det lokale utstyr sender en kode som identifiserer type av utstyr for formatering av skjermbilder mv. Hvis denne koden identifiserer det lokale utstyr som en mikromaskin, sperres dokumentsamlingen.
 16. Jfr om dette bl a Torvund 1985a.
 17. Konsesjonen er av 30.12.1985, jnr 85/702-10. Etter Datatilsynets opplysninger, er konsesjonen for NTB nær likelydende.

utvilsomt at et datamaskinbasert informasjonssystem basert på avisstoff ikke er et trykt skrift etter denne definisjonen.¹⁸ Man kan forøvrig merke seg at straffefritaket i ærekrenkelseskapitlet for de som bare bidrar ved den tekniske fremstillingen eller distribusjonen, heller ikke etter sin ordlyd kommer til gode de som medvirker i den tekniske fremstilling eller distribusjon av et datamaskinbasert informasjonssystem. I denne sammenheng er det ingen grunn til å gå nærmere inn på disse spørsmålene, men det gjør det desto mer interessant å konstatere hvem som er registeransvarlig etter personregisterloven.

Etter konsesjonen pkt 3.1 kan systemet¹⁹ bare inneholde "den publiserte redaksjonelle tekst (inklusive inserater) fra Aftenpostens morgen- og aftenutgaver, A-magasinet og spesialmagasiner". I vår sammenheng betyr dette knapt noen innskrenkning.²⁰ Imidlertid stilles det et ytterligere krav i pkt 4.3 om at det ikke kan gjøres endringer i dette registerinnholdet. Denne klausulen må ses i sammenheng med forholdet mellom to prinsippet. For det første ønsker man at informasjonssystemet skal avspeile opplysningene slik de fremsto på det tidspunkt da avisen ble utgitt. Imidlertid vil det fra tid til annen senere fremkomme opplysninger som gjør det klart at denne saksfremstillingen er misvisende, ufullstendig e lign. Etter personregisterloven § 8 kan registerpersoner kreve personlige opplysninger som er ufullstendige, misvisende, uriktige eller foreldete slettet eller korrigeret. I dette systemet gjøres altså ikke dette ved at man griper inn og endrer det aktuelle dokument - noe som forøvrig også lett ville voldet opphavsrettslige problemer.

I stedet har man innført en rutine med adgang til å supplere den autentiske teksten til artikkelen:

"Retting, sletting eller supplering etter personregisterlovens § 8 gjøres ved at det, etter krav fra en berørt person eller etter registeransvarliges

18. Jfr Bing 1985b.

19. Systemet er etter personregisterlovens terminologi et "personregister".

20. Etter interne rutiner i Aftenposten, blir leserinnlegg ikke registrert i dokumentsamlingen - jfr nedenfor.

eget tiltak, gjøres en tilføyelse til den aktuelle artikkel. Det skal også merkes av i hodet på artikkelen at tilføyelse er foretatt.”

Etter sin natur vil en avis bringe personlige opplysninger av forholdsvis følsom karakter. Det har vært et omstridt spørsmål hvordan man skal motvirke at slike systemer skal virke som et ”ufornelt strafferegister” som brukes f eks i ansettelsessituasjoner eller andre situasjoner hvor man ønsker å få opplysninger for å vurdere en person. Dette er forsøkt løst i konsesjonens pkt 4.4:

”I den versjon av registeret som gjøres tilgjengelig for publikum, skal omtale av begivenheter der navngitte enkeltpersoner er mistenkt, tiltalt eller dømt for straffbart forhold anonymiseres eller blokkeres for søking ved utgangen av det år artikkelen er 7 år gammel.

Dette gjelder likevel ikke når omtalen gjelder forhold i forbindelse med utøvelse av yrke eller offentlig ombud, når saken er av vesentlig betydning for allmenheten.”

Etter denne bestemmelsen må altså omtale av en høyesterettsadvokats dom for føring av motorvogn i beruset tilstand slettes etter 7 år, mens omtalen av en statsråds straffbare handlinger eller en større spionsak kan gjøres tilgjengelig for eksterne brukere utover denne fristen.

Det er tidligere nevnt at man i STAIRS har benyttet sikkerhetskoder for å hindre eksterne brukere å slå opp i dokumenter med eksterne forfattere, jfr også nedenfor. ATEKST har til nå av naturlige grunner ikke foretatt noen tilsvarende blokkering eller anonymisering på grunn av denne bestemmelsen i konsesjonen. Man har imidlertid i de dokumenter man anser relevante i forhold til bestemmelsen, gjort en kommentar i ett av de faste feltene tilordnet dokumentet. I og for seg har denne løsningen den svakhet at spesielt interesserte eksterne brukere kan bruke denne kommentarer som et kriterium for nedlasting av slike dokumenter, og lokal oppbevaring utover den angitte grensen. Imidlertid vil dette være i strid med abonnementsavtalen, og dessuten resultere i et konsesjonspliktig register hos den aktuelle bruker, og dermed lett rammes av personregisterloven.

Det er heller ingen tilfredstillende løsning å bruke sikkerhetskodene for å hindre oppslag i de aktuelle dokumentene fra eksterne brukere. Selv om man anser dette tilfredstillende for å hindre at eksterne forfatters

opphavsrett blir krenket, gir det knapt tilfredstillende i dette tilfellet. F eks kan man ved søk på "fengsel" og en bestemt navn få tilslag i den inverterte filen, og da er allerede skaden gjort selv om man ikke får adgang til å slå opp i det aktuelle dokumentet. Det er imidlertid all mulig grunn til å anta at når dette spørsmålet realiserer seg ved utløpet av 7-års fristen for de eldste dokumentene, så vil ATEKST anvende et tekstsøkesystem hvor dette kan løses tilfredstillende.

Ovenfor er berørt forholdet til nedlasting fra eksterne brukere. Etablering av et internt informasjonssystem basert på nedlastet materiale vil også ha en side mot personregisterloven - dette vil representere en opprettelse av et personregister som er konsesjonspliktig. Konsesjonen krever derfor Aftenposten skal gi informasjon om dette forholdet, jfr pkt 4.5:

"Aftenpostens kontrakt med kundene skal inneholde en orientering til kunden om at dersom hele eller deler av registeret overføres til kundens dataanlegg, vil dette utgjøre et register som er konsesjonspliktig etter Lov om personregistre m.m. § 9, 1.ledd, og at konsesjon må være gitt før overføring kan finne sted."²¹

I forbindelse med regulering av adgangen til nedlastig ser man altså et visst samvirke mellom kontraktsbestemmelser gitt for å beskytte den forretningsmessige driften av systemet, opphavsrettslige og personregisterrettslige bestemmelser.

Endelig bør det pekes på at etter personregisterloven § 7 har registerpersoner en innsynsrett. Dette reguleres av konsesjonens pkt 4.8:

"Rett til innsyn etter personregisterlovens § 7, første ledd gjelder bare den opplysningen direkte angår. Svar på slik henvendelse skal gis

-
21. Som nevnt ovenfor, er kontrakten for ATEKST ytterst restriktiv når det gjelder adgangen for abonnenten til å nedlaste dokumenter. Følges abonnentsavtalen, vil det ikke etableres noe konsesjonspliktig register hos abonnenten. Imidlertid synes det ikke som om abonnementsavtalen har den særskilte orientering som konsesjonen forutsetter, og som altså skal opplyse om at hvis abonnenten nedlaster i strid med avtalens bestemmelser, vil dette representere et konsesjonspliktig register.

snarest mulig og senest innen 1 måned. Ved bruk av innsynsrett i materiale som ikke er tilgjengelig for publikum ... må den registeransvarlige påse at det ikke gis opplysninger om andre enn den som henvender seg."

I forbindelse med forbeholdet ved "materiale som ikke er tilgjengelig for publikum" er det vist til konsesjonens pkt 4.4, som gjelder blokkering eller anonymisering av artikler med visse folsomme opplysninger etter utløpet av 7-års fristen. Man kan ikke anta at det samme gjelder i forhold til dokumenter som av andre grunner ikke er tilgjengelig for publikum, f eks dokumenter med ekstern forfatter.

I prinsippet kan man reise spørsmål om det oppstår konflikt mellom den innsynsrett som følger av personregisterloven med forskrifter og konsesjonen på den ene side, og opphavsretten på den annen side. Hvis innsynsretten tilfredstilles ved at det fremstilles eksemplarer av de aktuelle dokumenter, må man reise spørsmålet om slik eksemplarframstilling krenker opphavsmannens²² enerett til eksemplarframstilling.²³ I dette tilfellet er det bare registerpersonen selv som kan kreve innsyn, og da bare i dokumenter som angår vedkommende direkte. Det vil være sannsynlig at vedkommende da kan påberope seg åndsverkloven § 11 om eksemplarframstilling til privat bruk. Man kan dessverre ikke utelukke at det kan forekomme konflikt mellom de to regelsettene, men denne konflikten faller det utenfor rammen av utredning å drøfte nærmere.

-
22. I denne utredning brukes - i henhold til vanlig praksis - uttrykket "opphavsmann" i en kjønnsnøytral betydning.
 23. En tilsvarende konflikt får man i forhold til offentlighetslovens regler om innsynsrett.

2. Dokumentsamlingens innhold og bruk

For en vurdering av de opphavsrettslige spørsmålene, ville det vært interessant å hatt tilgjengelig en oversikt over innholdet i en typisk dokumentsamling basert på avisstoff, oppdelt på ulike stoffkategorier mv. Slike opplysninger er imidlertid ikke lett tilgjengelige, men i dette avsnittet skal oppsummeres det sparsomme materialet som er gjort tilgjengelig om innhold og bruk av ATEKST.

I utgangspunktet skal alt det redaksjonelle stoffet overføres til dokumentsamlingen. I Aftenpostener det utarbeidet en liste over stoff som ikke skal tas med, og som gjengis nedenfor.²⁴

Annonser
 Anmeldte dødsfall
 Bedriftsidrett
 Bisettelser og begravelser
 Bridgespalten
 Bryllup/forlovelser
 Børsen *inkludert*
 utenlandske børser og
 varebørser

Dagen idag
 Dødsannonser
 Ekteskap
 Forlovelser
 Fra Stortinget
 Født

Føret i helgen
 Gullfisken

Sportsstoff

Engelske avisers tips
 Gullstøvelen
 Galopptips
 Idag
 Imorgen
 Kampfakta
 når denne kommer med
 egen ID
 Klosterskogen.
 Resultater/Tips
 Kort om sport
 Momarken. *Resultater/Tips*
 Resultatbørs
 Resultater ellers når de
 står alene
 Rikstotopremier
 Rikstotostrykninger

24. Listen er fort à jour pr 3.12.1984.

Ikke sant?
 Kryssord (*inkludert
 kryssordløsninger*)

Kunngjøringer
 Les
 Lesernes mening

News
 Norsktoppen (*listen med
 kommentarer*)

Nytt fra Høyre
 Nytt om navn
 Oljeaksjer
 Pengeletteriets trekningsliste
 Pensjonister
 Pollenvarsel

Radio- og TV-program (*inkludert
 usignert tekst om de enkelte program
 i spalten ved siden av selve programmet.*)
NB! Byline er også signatur!

Storm P

Sorry

Sykkelskolen og andre "skoler". (*f.eks.
 Brettseiling, Tennis, osv.*)

Tegneserier

Ting som skjer

Ukestart

Ukeblikk

Varemarkedet

Veirapporten

Vet du at

Rikstototips
 Tabeller
*(fotball,
 håndball, etc.)*
 Tippepremier
 Tipperesultater
 Tippetips inkludert
 kuponger
 Travtips
 Vikodden.
Resultater/Tips

Man ser at listen omfatter flere typer stoff, f eks stoff som ikke er redaksjonelt (annonser av forskjellig slag, tabller osv), en del stoff uten interesse utover den aktuelle dag ("Foret i helgen") osv. Man ser imidlertid også at listen omfatter stoff hvor rettighetsspørsmålet kan være problematisk.

Typisk er "Lesernes mening", hvor det vil være et stort antall vanskelig identifiserbare opphavsmenn til de forskjellige innlegg. Det samme gjelder antagelig for radio- og fjernsynsprogram, hvor det er antatt at Norsk rikskringkasting har katalogvern.²⁵ På den annen side er grensen mot redaksjonelt stoff som skal tas med, presisert nettopp i forhold til radio- og fjernsynsstoff.

Man har ikke tilgang til opplysninger om hvor stor andel av stoffet i en typisk dagsavis som tilhører de kategoriene som er definert ovenfor, og som - i alle fall for Aftenpostens vedkommende - ikke overføres til det datamaskinbaserte systemet.

Man har imidlertid fått opplyst at av det materialet som overføres, har omtrent 80 % av dokumentene "interne" forfattere, mens 20 % har "eksterne" forfattere. Med betegnelsen "intern" forfatter siktes det for det første til ansatte (som denne utredningen særlig tar sikte på), men også slike forfattere som har inngått særlig avtale med avisen. Selv om definisjonen av interne og eksterne forfattere kan variere, synes det ikke urimelig at fordelingen rent generelt svarer omtrent til 4-1.

I denne utredningen er det ingen grunn til å oppholde seg ved de spesielle praktiske eller rettslige spørsmål som oppstår i forhold til eksterne forfattere. Det kan likevel være grunn til å peke på at dokumenter av disse forfatterne gis en særlig sikkerhetskode som gjør dem ikke tilgjengelig for eksterne brukere. Interne brukere har imidlertid en autorisasjon som gir dem tilgang til slike dokumenter. I praksis er dermed sikkerhetskodene utnyttet slik at interne brukere får tilgang til slike dokumenter som del av et logisk klipparkiv, mens eksterne brukere ikke vil kunne slå opp i tekstfilen på disse dokumentene, jfr ovenfor. Sikkerhetskoden tiddeles dels ved kontroll før oppdatering, dels er det benyttet automatiske rutiner. Det er opplyst at i ATEKST er det utarbeidet en liste over de eksterne forfattere som forekommer, og at denne inneholder 11 000 sammesatte eller usammensatte forfatternavn. Det er godt grunn til å tro at antallet forskjellige eksterne forfattere er langt høyere enn antallet forskjellige interne forfattere.

25. Jfr alternativet "program" i ål § 43.

Det foreligger heller ingen undersøkelser av bruksmønsteret for informasjonssystemer med avisstoff. Undersøkelser som er gjort av intern bruk av klipparkiv vil her bare gi begrenset veiledning, ettersom man må ha lov til å gå utfra at eksterne brukere har andre informasjonsbehov enn interne brukere (journalister). Man kunne være interessert i undersøkelser som går på type stoff (f eks definert ved dokumentets klassifikasjon), hvis faste felter blir brukt, hvilket fast felt (forfatter, omtalte personer, område mv), fordeling av forespørsler etter dokumentenes alder, osv. Slike undersøkelser er ikke tilgjengelige.

Man har imidlertid en oversikt fra Aftenpostens dokumentasjonssenter som angår de henvendelser man har fått fra interne og eksterne brukere.²⁶ Oversikten har et annet formål enn å gi en oversikt over bruksmønster relatert til stofftype, men kan kanskje likevel ha en viss interesse også i vår sammenheng.

	Personalia	Tema/sak	Leksikalske
Andel av totalt antall henvendelser 3.2.-16.2.86	88 10 %	749 84 %	52 6 %
Interne (telefon/besøk)	48 %	38 %	25 %
Eksterne (telefon/besøk)	52 %	62 %	75 %

26. Oversiktene er gjort tilgjengelig av Torhild Gran, Aftenpostens dokumentasjonssenter.

	Personalialia	Tema/sak	Leksikalske
Andel av totalt antall henvendelser 29.9.-10.10.86	117 12 %	746 80 %	74 8 %
Interne (telefon/besøk)	39 %	27 %	11 %
Eksterne (telefon/besøk)	60 %	73 %	89 %

Opplysningene refererer seg til to perioder i 1986, og omtrent samme antall henvendelser er ekspedert i periodene. Henvendelse er klassifisert etter deres art snarere enn den stofftype som representerer de dokumenter som er funnet som svar.

"Personalialia" gjelder henvendelser om personer, mens "tema/sak" gjelder henvendelser om sak. Interessant nok svarer dette antagelig også til en omtrentelig sontring mellom fakta- og interessesøking: Forespørsler på personer vil alltid være faktasøking, mens forespørsler på sak typisk vil være interessesøking (om man da ikke har forespørsler om navngitte bedrifter e lign). I vår sammenheng er dette av mindre interesse, selv om det gir visse pekepinner om sannsynlig brukeradferd.

Både forespørsler om "personalialia" og "tema/sak" er løst ved hjelp av ATEKST. Forespørsler klassifisert som "leksikalske" er imidlertid løst ved hjelp av oppslag i referanseverk, og har derfor ingen direkte interesse i vår sammenheng.

Oversikten viser at forespørsler på "tema/sak" dominerer, med omtrent 80 % av det totale antall forespørsler. Dette er svært typisk for et system som baserer seg på tekst-søking, og hvor systemet er lagt til rette for interessesøking, dvs søking for å tilfredstille informasjonsbehovet i situasjoner hvor relevanskriteriene ikke er særlig klarlagt. Man ser også en viss tendens til at relativt større andel av forespørselene fra eksterne brukere er knyttet til "tema/sak". Dette antas å være indikativt.

Utover dette er det vanskelig å lese mye ut av tabellene. Man kan åpenbart ikke bruke det til å si noe om omfanget av søkingen, veksttendenser eller lignende, ettersom ATEKST på det aktuelle tidspunkt ikke var direkte tilgjengelig for eksterne brukere.

3. Generelt om opphavsrett og det datamaskinbaserte informasjonssystemet

3.1 Utgivelsen av avisen - den primære retten

I dette avsnittet skal de opphavsrettslige aspektene ved det datamaskinbaserte informasjonssystemet beskrives. Visse begrensninger blir lagt på fremstillingen. For det første begrenses fremstillingen til den typen systemer som er basert på tekstsøking, og som er diskutert ovenfor. For det andre er det *ansattes* opphavsrett som diskuteres, selv om dette ikke spiller avgjørende rolle for hovedlinjene i diskusjonen.

Det finnes flere fremstillinger som mer generelt angår opphavsrett og det som ofte kalles "informasjonssystemer" eller "databaser", jfr f eks Bing 1985a og 1987, Stensaasen 1987. Det finnes også fremstillinger som særlig tar opp enkelte spørsmål som angår avisstoff, jfr Skjørshammer 1986:190-201.

Utgangspunktet er at artiklene skrives av en ansatt journalist med sikte på publisering i en avis. Etter Journalistavtalen Bilag I § 16 del I er hovedregelen at utgiveren i kraft av ansettelsesforholdet overtar enerett til intern utnyttelse av det stoff medarbeiderne produserer i tjenesten. "Intern utnyttelse" ses i forhold til "Videreutnyttelse", og etter Journalistavtalen Bilag I § 16 del II litra D beholder medarbeiderene selv retten til videresalg av stoff utenfor presse og etermedier. I vår sammenheng er det ingen grunn til å gå nærmere inn på enkelthetene i reguleringen av videreutnyttelse. Det er tilstrekkelig å fastslå at den *primære* rett som overdras er retten til utnyttelse "i alle typer medier innenfor samme bedrift" med begrensede unntak for utgivelse av "samlede verk av kunstnerisk/litterær verdi", jfr Journalistavtalen Bilag I § 16 del I litra B.²⁷

Retten til å utgi journalistenes verk i avisen, er altså uproblematisk. Tradisjonelt forutsatte utgivelse av artikkelen ble satt i bly på skiff etter

27. Sml også ål § 37, 2.ledd om samlede verk, som imidlertid ikke gjelder direkte for bidrag til aviser eller tidsskrifter, jfr ål § 38, 1.ledd.

utregnede avissider. Av de ferdige skiffene ble det tatt korrekturavtrykk. Etter oppretting ble det fremstilt pappmatriser, som igjen ble grunnlaget for metallmatriser som passet rotasjonspressene. I vår sammenheng har dette begrenset interesse, men tjener som påminnelse om at det også for tradisjonell produksjon ble fremstilt flere *eksemplarer* av det aktuelle verk for selve trykkingen for utvivelse ble initiert. Både skiffene, korrekturavtrykk, papp- og metallmatriser representerer eksemplarer av verkene. Ettersom opphavsmannen har enerett til eksemplarfremstilling, ligger det den selvfølgelige forutsetning i overdragelse av utgivelsesrett til avisen at også de eksemplarer som var nødvendig for mangfoldiggjøring av avisen, kan fremstilles.

Ved omlegning til et datamaskinbasert satsproduksjonssystem vil den samme forutsetningen knytte seg til overdragelse av utgivelsesrettigheter. Her vil manuskriptet enten fremstilles som tradisjonelt på papir, eller journalisten vil benytte et tekstbehandlingssystem med grensesnitt mot satsproduksjonssystemet. Hvis det foreligger et tradisjonelt manuskript, må dette konverteres til maskinlesbar form ved inntasting, og et nytt, maskinlesbart eksemplar vil bli produsert. På grunnlag av det maskinlesbare eksemplaret vil korrekturavtrykk bli fremstilt. De enkelte artikler blir føyd sammen til hele avissider - dette kan skje på noe forskjellige måter, enten i systemet, eller ved at filmsats produseres og skjæres inn i en ferdig side. På grunnlag av den ferdige side produseres så metallmateriser for trykking av avisen. Samtidig vil hele utgaven kopieres og lagres som en sikkerhetskopi. Lagringsperioden varierer, men er ofte forholdsvis kort - f eks en uke - med mindre man ønsker å oppbevare materialet for senere eventuell sekundær utnyttelse.

Den datamaskinassisterte prosessen fra manuskript til ferdig avis, med de nødvendige eller hensiktsmessige eksemplarer underveis, reiser ingen opphavsrettslige spørsmål. Det er utgiver som utfra en forretningsmessig vurdering har rett til å velge produksjonsmetoder. Ved overføring av utgivesrett impliseres det at også retten til fremstilling av de nødvendige "mellomeksemplarer" fremstilles. I tillegg impliseres det at verket kan gjøres tilgjengelig utenfor det private området i den utstrekning som er nødvendig eller hensiktsmessig for utgivelsen, f eks at settere, korrekturlesere, redaktører mv får tilgang til verket.

Det er kanskje unødvendig å detaljere disse forutsetningene, som er trivielle, selvfølgelige og som ikke er omtvistede. Men ved å gjøre dette, kan man konsentrere seg om den bruk som skjer etter utgivelse av avisen.

3.2 Klipparkivet

En tradisjonell del av virksomheten i en avis, er organiseringen av et klipparkiv. I prinsippet er dette en enkel virksomhet, hvor man klipper ut nærmere kvalifiserte artikler mv fra den aktuelle utgaven av en avis, og lagrer dette i mapper e lign systematisert etter et klassifikasjonssystem.

Formålet med arkiveringen er å legge forholdene til rette for senere utnyttelse av den informasjonen man finner i artiklene.

Organiseringen av et tradisjonelt klipparkiv reiser få opphavsrettslige spørsmål. Eksemplarene som lagres der, er fremstilt på grunnlag av utgivelsesretten. Det er altså utgitte eksemplarer av verkene som lagres, selv om de klippes opp og på den måte rives løs fra den sammenhengen som avisen representerer. Et slikt klipparkiv kan i prinsippet organiseres av hvem som helst som har skaffet seg tilgang til verkene ved å kjøpe ett eller flere eksemplarer av en avis.

Det er også uproblematisk at medarbeiderne får tilgang til klipparkivet, og der leser de aktuelle eksemplarene. Eksemplarene er utgitte, og kan fritt spres utenfor det private området, jfr ål § 21.

Et opphavsrettslig spørsmål vil imidlertid bli aktualisert hvis medarbeidere ønsker å fremstille et nytt eksemplar på grunnlag av arkiveksemplaret, f eks ved fotokopiering. Dette er sikkert i mange situasjoner hensiktsmessig, dels fordi medarbeideren ønsker et eget eksemplar å arbeide med, dels for at arkivet ønsker å sikre at klipp ikke forsvinner, og dermed reduserer arkivets verdi.

En slik eksemplar fremstilling trenger imidlertid enten samtykke fra opphavsmannen - i vårt tilfelle journalisten - eller hjemmel i lov. Det kunne være aktuelt å vurdere ål § 11 som en hjemmel for eksemplar fremstilling, men det må uten videre være klart at slik eksemplar fremstilling ikke skjer til "privat bruk".

Etter Journalistavtalen får utgiveren rett til utnyttelse i "alle typer medier innenfor samme bedrift". jfr Bilag 1 § 16 litra B. Det er tvilsomt om denne bestemmelsen er utformet for å dekke eksemplar fremstilling på grunnlag av arkiverte klipp. Men hvis man supplerer avtalen med kutyme innen bransjen og det som er en naturlig bruk av klipparkivet, synes det ikke tvilsomt at utgiver har fått rett til denne typen eksemplar fremstilling.

For eksterne brukere vil utgiver ikke ha en slik rett. Hvis derfor en ekstern bruker gjør en henvendelse til arkivet, må vedkommende enten innhente samtykke for eksemplarframstilling av den aktuelle rettighetshaver, eller påberope seg hjemmel i lov. I motsetning til den bruk som skjer av medarbeidere, vil det sikkert ikke være helt uvanlig at den eksterne bruker kan påberope seg å § 11 om privat bruk. Imidlertid har tradisjonelt henvendelser fra eksterne brukere ikke spilt noen stor rolle for klipparkiver.²⁸

Forøvrig har rettighetshaverne i stor utstrekning gitt forvaltningsorganisasjonen Kopinor rett til å disponere rettigheten til papirkopiering på grunnlag av utgitte aviser, sml Journalistavtalen Bilag I § 16 del II litra D, 1.pkt. I denne utredningen er det ingen grunn til å gå nærmere inn på forholdet til fotokopiering og ligendende former for reproduksjon.²⁹

-
28. Tradisjonelt har det eksistert klipptjenester som eksterne kan henvende seg til, gjerne med abonnementer, f eks Argus. En slik tjeneste kan kjøpe det nødvendige antall eksemplarer av de aktuelle aviser, klippe ut relevante artikler og selge dem videre til abonnentene. Dette berører ikke opphavsmannens enerett, det dreier seg om spredning blant almenheten av utgitte eksemplarer, jfr å § 21. Imidlertid kan ikke tjenesten uten etter nærmere avtale la fremstille eksemplarer f eks ved fotokopiering av en avis, for salg av kopien til abonnent. Dette er ikke eksemplarframstilling til privat bruk, og kopien er ikke et eksemplar av verket som "omfattes av utgivelsen", sml å § 21. Som nevnt nedenfor i teksten, kan en slik tjeneste etter omstendighetene få utvidete rettigheter ved avtale med forvaltningsorganisasjonen Kopinor.
29. Det er i dag flere eksempler på at private organisasjoner har fått lov til å fremstille egne tjenester basert på utgitte aviser, f eks ved at interessante artikler bringes over til maskinlesbar form ved optisk lesing ("scanning") og gjengis i form av en slags collage ved utskrift på laserskrver. Et eksempel er *Media-nytt* utgitt av oppdragsavdelingen ved Bedriftsøkonomisk Institutt etter avtale med Kopinor. Lovligheten av kopieringen fremgår av en merking av alle eksemplarer fremstilt på denne måten.

Det er derfor en sikker - og ikke overraskende - konklusjon at etablering og drift av tradisjonelle klipparkiv, inklusive eksemplarframstilling av klipp for interne brukere, ikke reiser opphavsrettslige problemer. Retten til den eksemplarframstilling som er nødvendig for hensiktsmessig intern bruk av klippene må anses være overdradd i kraft av ansettelsesavtalen, selv om dette ikke er spesifikt regulert i Journalistavtalen.

Ved overgang til et "elektronisk klipparkiv" tar man sikte på å beholde funksjonaliteten i de tradisjonelle arkiv, men den tekniske løsningen blir anderledes. I prinsippet brukes den type datamaskinbasert system som er beskrevet ovenfor, med den vesentlige presisering at dette arkivet bare er tilgjengelig for interne brukere.

Det kan derfor hevdes at det bare skjer en effektivisering av tradisjonelle funksjoner. I opphavsrettslige termer løses imidlertid klipparkivet på en prinsipielt forskjellig måte.

Det viktigste punktet er at det ikke lenger er den utgitte avisen som klippes opp og sorteres inn i arkivet. Man utnytter satsgrunnlaget til å fremstille en serie nye eksemplar av avisen - i det minste det eksemplar som er "vasket" for settekode og andre kontrolltegn, og som danner grunnlaget for klassifisering av artiklene ved arkiv e lign enhet, og det eksemplaret som representeres av tekstfilen i det datamaskinbaserte systemet.³⁰ Det skjer altså en eksemplarframstilling i større omfang enn hva som var tilfellet ved det tradisjonelle klipparkiv, hvor særskilt eksemplarframstilling bare var nødvendig når den enkelte medarbeider rettet henvendelse til arkivet, og av hensiktsmesgrunner fikk en fotokopi eller lignende.

I tillegg vil arkivet være tilgjengelig gjennom et lokalt terminalnettverk. Dette vil si at verkene blir tilgjengelig utenfor det private område. Når en journalist søker i arkivet fra en terminal i redaksjonen, vil den aktuelle artikkel bli "vist" på skjerm. I opphavsrettslig sammenheng representerer dette *fremføring* av verket.³¹ Fremføring utenfor det private området krever

30. Det litt spissfindige spørsmålet om hvorvidt søkefilen skal kvalifiseres som eksemplar av verket, behandles særskilt nedenfor, og spiller ingen selvstendig rolle i forbindelse med klipparkiv-problematikken.

31. Den korrekte kvalifisering av "skjermbildets rettslige natur" er bl a diskutert i NOU 1986:18 s 20-21.

samtykke av opphavsmannen. Man kan bli merke seg at ål § 21 tillater *visning* av utgitte eksemplarer av litterære verk utenfor det private området, men at en tilsvarende rett ikke gjelder *fremføring*. Også for denne bruken er det derfor nødvendig med opphavsmannens samtykke.

Endelig vil journalisten sikkert ofte fremstille et eksemplar av interessante artikler fordi dette er hensiktsmessig i eget arbeid. Dette blir igjen en eksemplarframstilling som i prinsippet krever opphavsmannens samtykke, men som svarer nokså nøye til den eksemplarframstilling som tradisjonelt skjer i et klipparkiv på forespørsel av en journalist.

Omleggingen kan altså bare gjennomføres ved at utgiver får overført flere opphavsrettslige beføyelser enn tidligere. Funksjonelt svarer imidlertid det "elektroniske klipparkivet" til det tradisjonelle, og skal støtte samme type bruk. Man må riktignok anta at klipparkivet ved det nye systemet blir vesentlig mer tilgjengelig, noe som også vil resultere i en tilsvarende mer intensiv bruk av arkivet. Men dette er en kvantitativ, ikke kvalitativ forskjell i den bruk som gjøres av arkivet.

Omleggingen fremstår som en effektivisering av en tradisjonell funksjon ved hjelp av ny teknologi. Denne tradisjonelle funksjon har vært en alminnelig akseptert del av avisdrift. Virksomheten forandrer altså ikke karakter.

I denne situasjonen synes det naturlig å anta at ansettelsesavtalen tillater denne effektiviseringen, og at utgiver får overført de nødvendige opphavsrettslige beføyelser for å gjennomføre den. Dette må man anta at følger av en naturlig tolkning av ansettelsesavtalen, hvor det etter norsk rett antas at arbeidsgiver får overført de opphavsrettigheter som er nødvendig for at arbeidsgivers virksomhet skal kunne avvikles på en naturlig og rasjonell måte.³² Forholdet kan naturligvis reguleres i avtale. Journalistavtalen har ingen bestemmelse som direkte angår "elektroniske klipparkiv", men som nevnt har utgiver etter avtalens Bilag 1 § 16 del I litra B rett til vederlagsfri utnyttelse av stoffet "i alle typer medier innenfor samme bedrift". Dette synes klart også å omfatte utnyttelse i et elektronisk klipparkiv. Det samme synet synes forutsatt motsetningsvis i avtalens Bilag 1 § 16 del II litra F, som bare regulerer forholdet hvor artikler gjøres tilgjengelig ved

32. Generelt om arbeidstageres opphavsrett, jfr NOU 1985:6.

datamaskinbaserte informasjonssystemer for "offentligheten", og hvor dette betinger særskilt vederlag.³³

Konklusjonen synes derfor både sikker og ukontroversiell - ansettelsesavtalen overfører til utgiver de nødvendige opphavsrettslige beføyelser for å etablere og drive et "elektronisk klipparkiv" innenfor bedriften. Dette betinger ikke særskilt vederlag til rettighetshaverne.

3.3 Datamaskinbaserte tjenester for "offentligheten".

Etter diskusjonen foran, synes det klart at avisen kan etablere et datamaskinbasert informasjonssystem basert på redaksjonelt stoff med egne ansatte som opphavsmenn uten tilleggsavtale med de ansatte, og uten å betale ytterligere vederlag.

Denne utredningen tar imidlertid sikte på en annen situasjon, nemlig at det datamaskinbaserte systemet tilbys almenheten, dvs en videre krets av brukere enn egne journalister og medarbeidere.

For å kunne tilby "klipparkivet" til denne videre krets, er det ikke nødvendig med noen ytterligere eksemplarframstilling. Nøyaktig det samme systemet som er etablert for internt bruk, kan gjennom telenettet tilbys almenheten. Riktignok forutsetter dette en viss teknisk utbygging av systemet, slik at det tillater tilkobling gjennom telenettet og tilbyr ulike kommunikasjonsprotokoller. Det forutsetter også i praksis et administrativt system for vedlikehold av passord, konti og for fakturering. Men dette har ingen opphavsrettslige aspekter i denne sammenheng.

Imidlertid betyr det at kretsen av personer som får tilgang til systemet, radikalt utvides. Foran er det pekt på at også etablering av et internt elektronisk "klipparkiv" forutsetter at utgiver får rett til å gjøre systemet

-
33. I denne utredningen berørers ikke forholdet til eksterne forfattere. Man må imidlertid anta avisen også får adgang til å bruke verk av slike opphavsmenn i et effektivisert klipparkiv. Imidlertid må argumentasjonen tilpasses en annen avtalesituasjon, ettersom de eksterne opphavsmenn ikke er ansatte, og ofte bare har et rudimentært avtaleforhold med avisen.

tilgjengelig utenfor det private området. Men dette er selvsagt ikke en *in blanco* fullmakt til fritt å definere den krets med brukere som får tilgang til systemet. Selv uten særskilt avtale ville det følge av ulovfestede regler at rettighetene er begrenset av arbeidsgivers virksomhet. Ved å tilby et system til amenheten, utvider arbeidsgiver området for sin virksomhet fra å "utgi avis" til mer generelt å tilby en informasjonstjeneste.

Den tekniske utviklingen har gjort en slik sekundær utnyttelse av det opphavsrettslige materialet mulig. Avisenes informasjonstjeneste er bare ett av mange eksempler på dette - et eksempel fra et helt annet område er utviklingen av et marked for utleie av videogrammer, som gjorde det interessant å overføre spillefilm til videogrammer, og fremstille eksemplarer for utleie. Også andre eksempler kan nevnes på hvordan teknologisk utvikling har åpnet et forretningsmessig interessant område av sekundær bruk. Det er alminnelig antatt at den rett man måtte ha fått overført til en primær bruk, ikke automatisk utvides til denne nye, sekundære bruk uten etter særskilt avtale.³⁴

I vårt tilfelle reguleres dette av Journalistavtalen. Som nevnt ovenfor, gir avtalens Bilag I § 16 del I litra B utgiveren rett til vederlagsfritt å utnytte verkene "i alle typer verker innenfor samme bedrift". Etter avtalens Bilag I § 16 del II litra F, 1.ledd reguleres det forhold at f.eks. "elektroniske klipparkiv" gjøres tilgjengelig utenfor bedriften.³⁵

"Ønsker utgiveren eller den utgivergruppe utgiveren tilhører å videre selge medarbeiderens beskyttede stoff til offentligheten ved at man mot betaling kan hente ut stoff f.eks. ved hjelp av elektronisk

-
34. På dette grunnlag kan man altså prinsipielt sondre mellom avtaler inngått før og etter utvidelsen ble aktuell - etter at utvidelsen er blitt aktuell, og dermed virksomheten har endret karakter, kan man med en viss styrke hevde at forutsetningene for ansettelsesavtaler eller andre avtaler om overføring av rettigheter er endret, og at avtalen må tolkes i overensstemmelse med dette.
35. Avtalen synes ikke å regulere det tilfelle at stoffet gjøres tilgjengelig utenfor bedriften *uten vederlag*, men dette spesialtilfellet er ikke aktuelt for denne utredningen.

utstyr fra en elektronisk enhet (databank, teledata e.l.), har medarbeideren krav på vederlag."

Bestemmelsen må antagelig tolkes slik at utgiveren får overdradd rett til å tilby beskyttede verker av medarbeiderne gjennom et datamaskinbasert informasjonssystem, men at dette er betinget av vederlag. Dette har den ringe realitet at det ikke representerer noen opphavsrettskrenkelse om et system blir gjort tilgjengelig for almenheten mot vederlag, bare et brudd på Journalistavtalen.

Til nå er diskusjonen knyttet til opphavsmannens enerett til å gjøre verket tilgjengelig utenfor det private området. Det fremgår altså at man etter Journalistavtalen tillater dette internt i bedriften, men at utover dette betinger det vederlag.

Man ser imidlertid at det også berører adgangen til eksemplarframstilling. De eksterne brukerne vil ønske å fremstille eksemplarer lokalt - på samme måte som interne brukere. Diskusjonen av dette blir parallell med den ovenfor. Det ligger klart i den siterte bestemmelsen fra Journalistavtalen, at den også gir utgiveren rett til å tilby abonnentene å fremstille eksemplarer av det stoff som tilbys.

Etter denne diskusjonen ser man derfor at det eneste uløste problemet er spørsmålet om hvordan vederlag skal fastsettes. Dette vil også være det tema som tas opp i neste hovedavsnitt.

3.4 Litt om kontroll med lokal bruk og gjenbruk

Som diskutert i forbindelse med oversikten over bruken av et datamaskinbasert informasjonssystem, vil brukeren (abonnenten) kunne laste ned dokumenter i maskinlesbar form.

Dette innebærer at rettighetshaveren kan miste kontrollen over verket. Rettighetshaveren har en klar og legitim interesse i å kontrollere verkets spredning gjennom datamaskinbaserte systemer, ved eksemplarframstilling osv. Den originære opphavsmann og utgiver vil i disse tilfellene ha sammenfallende interesser. Det er naturlig at man i forbindelse med etablering av et datamaskinbasert informasjonssystem vurderer hvordan man kan kontrollere lokal bruk og gjenbruk.

Brukeren vil kunne fremstille en maskinlesbar versjon lokalt av det enkelte dokument eller et sett med utvalgte dokumenter (nedlasting). Dette representerer eksemplar av et litterært verk. På samme måte kan brukeren la skrive ut et eksemplar av verket, enten direkte eller ved bruk av det lokalt fremstilte maskinlesbare eksemplaret.

Etter bakgrunnsretten, jfr ål § 21, kan eksemplar av et litterært verk "som omfattes av utgivelsen, spres blant almenheten eller vises offentlig". Det verk som overføres, vil være utgitt - utgivelsen antas å skje allerede ved at man tilbyr tjenesten til abonnenter under en avtale som tillater lokal eksemplarframstilling. Både det maskinlesbare eksemplar som fremstilles ved nedlasting, og det eksemplar som med tilbyderens samtykke skrives ut lokalt, må antas å være omfattet av utgivelsen.

Dette betyr at brukeren - i mangel av annen avtale, jfr nedenfor - kan overdra disse eksemplarer til tredjemann. Her gjelder i prinsippet de samme reglene som gir en kjøper av en bok rett til å selge eller gi bort boken til en annen, og som både bruktbokhandlere og biblioteker baserer sin drift på.

Brukeren vil også ha rett til å fremstille ytterligere eksemplarer hvis det finnes bestemmelser i lov som åpner for denne muligheten. Særlig aktuell er ål § 11 som gir adgang til framstilling av eksemplar til privat bruk. Imidlertid vil man nok tolke "privat bruk" nokså restriktivt, slik at bruk i arbeidssituasjoner stort sett faller utenfor.³⁶

Eksemplarer som er fremstilt etter ål § 11 vil imidlertid ikke omfattes av utgivelsen, og vil derfor ikke fanges opp av ål § 21, og kan ikke spres videre blant almenheten.

Man kan tenke seg den mulighet at brukeren benytter sitt lokale, maskinlagrede eksemplar som grunnlag for kommunikasjon til andre. Hvis dette forutsetter at brukeren legger dokumentet inn i et lokalt

36. I Norge aksepteres "privat yrkesmessig bruk" som "privat bruk" etter ål § 11. Dette åpner for en viss adgang til eksemplarfremstilling i arbeidssituasjoner, men den er nokså begrenset. Det virker også som om det skjer en viss utvikling i tolkningen av "privat bruk" i restriktiv retning, bl a under påvirkning av at kopiering for undervisningsformål er regulert i en egen (midlertidig) lov, og at Opphavsrettsutvalget forbereder en større detaljregulering av det område som i dag dekkes av ål § 11, slik at behovet for å påbrope seg bestemmelsen blir mindre.

informasjonssystem, vil dette igjen normalt forutsette at ytterligere maskinlesbare eksemplar fremstilles - jfr den generelle diskusjonen ovenfor av datamaskinbaserte informasjonssystemer. Brukeren vil normalt mangle hjemmel til å fremstille slike nye eksemplar på grunnlag av det originalt nedlastede eksemplar - og av den grunn vil ikke den effektive spredning av dette som informasjonssystemer representerer, være tillatt.

Man kan tenke seg at brukeren kommuniserer sitt maskinlagrede eksemplar gjennom telenettet til en tredjemann. Dette forutsetter imidlertid at det hos tredjemann blir fremstilt et eksemplar, maskinlesbart eller i form av en papirkopi. Slik eksemplarframstilling er heller ikke tillatt etter loven - det er ikke det originalt nedlastede eksemplar som omsettes, og ål § 21 kommer derfor ikke til hjelp.³⁷

Endelig kan man tenke seg at brukeren tillater en tredjemann å "lese" det original nedlastede eksemplar fra brukerens lokale maskin. Dette er ikke upraktisk hvor man har et lokalt nettverk, eventuelt knyttet til det offentlig telenettet, og flere brukere har tilgang til samme lagringsenhet. Tredjemann vil da kunne kalle dokumentet opp på egen skjerm. Som nevnt foran, vil dette representere en fremføring av verket, og slik fremføring er ikke tillatt utenfor det private området.

Som konklusjon på denne lille gjennomgangen kan man derfor si at rettslig sett har abonnenten små muligheter til å utnytte verket - de eneste unntakene er adgangen til eksemplarframstilling til privat bruk etter ål § 11, og adgangen til å gjøre det originale eksemplar i maskinlesbar form eller papirkopi tilgjengelig for tredjemann.

Imidlertid er jo risikoen til stede for at abonnenten ikke er fullt loyal, og at sekundær spredning skjer i strid med åndsverklovens regler.

Det er derfor tilrådelig at man i abonnentsavtalen gjentar lovens bestemmelser, eventuelt innskjerper dem. Dette er skjedd i den siterte bestemmelsen fra abonnementsavtalen for ATEKST.

-
37. Tredjemann kommer slik i besittelse av et ulovlig fremstilt eksemplar. Besittelsen er i seg selv ikke ulovlig, men eksemplaret kan ikke utnyttes i noen særlig grad. Det omfattes ikke av noen utgivelse, og kan ikke videreformidles. Imidlertid kan det gjøres til gjenstand for privat eksemplarframstilling etter ål § 11, ettersom verket er offentliggjort. Tredjemann kan selvsagt også komme i forlegenhet på grunn av villfarelse om den ulovlige eksemplarframstillingen.

Etter denne avtalens pkt 2 litra b jfr c får kunden ikke rett til å fremstille mer enn ett eksemplar i papirform for hvert søk. Hvis abonnenten derfor ønsker mer enn ett eksemplar, må det foretas nytt søk. Abonnenten får adgang til å lagre dokumenter i maskinlesbar form, men bare for å ta papirutskrifter, og med pålegg om å slette det maskinlesbare eksemplaret "straks papirutskrift er tatt". Disse bestemmelsene regulerer restriktivt hvilken rett abonnenten har til å fremstille lokale eksemplarer. Eksemplarframstilling utover dette er dermed ikke skjedd med rettighetshaverens samtykke, og slike eksemplarer omfattes da heller ikke av utgivelsen.

Etter avtalens pkt 2 litra d kan annen "fremføring og kopiering/eksemplarframstilling" ikke skje uten særskilt avtale. Det må antagelig også forstås slik at avtalen avskjærer eksemplarframstilling til privat bruk etter ål § 11.

Etter avtalens pkt 2 litra e kan ikke abonnenten "formidle eller videreselge tjenester eller stoff" til tredjemann. Man må antagelig forstå denne bestemmelsen slik at den bare rammer kommersiell utnyttelse i konkurranse med tjenesten. Den er antagelig ikke til hinder for at en abonnent legger en lovlig utskrift fra ATEKST ved en rapport eller lignende for oversendelse til tredjemann.

Abonnementsavtalen regulerer ikke inkorporering av tekst i dokumenter som abonnenten selv fremstiller i form av sitat. Etter ål § 13 er det tillatt å sitere fra offentliggjorte åndsverk. Etter omstendighetene kan det for en abonnent være hensiktsmessig å sitere et nedlastet dokument, og lettvis å gjøre dette ved å inkorporere det nedlastede dokumentet i eget dokument.³⁸ Selv om dette representerer en eksemplarframstilling av det nedlastede dokument, kan man vel ikke anta at den siterte avtalen eller lignende avtaler må forstås slik at abonnenten skal tvinges til å skrive av teksten - det må tillates at den inkorporeres ved hjelp av det nedlastede eksemplar hvis sitatet ellers er tillatt.

-
38. Dette forutsetter at abonnenten kan konvertere filen med det nedlastede dokument til formatet benyttet i eget tekstbehandlingsutstyr. Man kan også minne om den formen som nedlastede dokumenter fra ATEKST har, og som vil gjøre det vanskelig eller uhensiktsmessig å foreta en slik inkorporering.

Selv om avtalen gjentar eller innskjerper åndsverklovens bestemmelser, vil man selvsagt fremdeles ha det praktiske problemet som er knyttet til *håndhevelsen*. Man må anta at det på dette området vil skje en viss rettsutvikling. Muligens vil man få spesielle bestemmelser i slekt med ål § 11 som gir adgang til etablering av lokale informasjonssystemer uten direkte avtale med rettighetshavere. Under enhver omstendighet er det sannsynlig at forvaltningsorganisasjoner i likhet med Kopinor vil kunne komme til å spille en viktig rolle.

3.5 Litt om opphavsmannens ideelle interesser

Opphavsmannen har ideelle interesser knyttet til sitt verk. Selv om journalistiske verk ofte er jordnære og praktiske, forhindrer ikke dette at de ideelle interessene er fremtredende.

En av de viktigste ideelle interessene er *retten til navngivelse*, jfr ål § 3, 1.ledd: Opphavsmannen har krav på å bli navngitt "slik som god skikk tilsier, så vel på eksemplar av åndsverket som når det gjøres tilgjengelig for almenheten". Dette er en rett som opphavsmannen ikke kan fraskrive seg, jfr ål § 3.ledd, den vil altså forbli hos den originære opphavsmannen.

Et minimumskrav er derfor at det til dokumenter i det datamaskinbaserte informasjonssystem knyttes forfatternavn. Dette navnet må fremtre ved oppslag i tekstfilen, og ikke bare være tilgjengelig for interesserte brukere som f eks et fast felt som vises på forespørsel.

Hvis det er lengre dokumenter, vil det kunne være at brukeren ved hjelp av en fokuseringsfunksjon eller et KWIC-format³⁹ slår opp direkte i den del av dokumentet som synes interessant. Det kan da være at navn på forfatter ikke blir vist. For å unngå dette, vil det i enkelte systemer alltid vises tittel, ofte vil tittel også alltid vises øverst i skjermbildet. Dette gjøres nok vanligvis for å hjelpe brukeren til å identifisere det dokument som leses, men kan altså også brukes til å styrke forfatterens ideelle interesse i navngivelse.

39. KWIC står for "key word in context", dvs at bare søkeord og dets tekstlige omgivelser blir vist på skjermen.

Retten til navngivelse er nok den viktigste av de ideelle interessene. Men man bør kanskje nevne et par prinsipper fra åndsverklovens avsnitt om forlagsavtaler (§§ 31-38). Avsnittet om forlagsavtaler kommer ikke direkte til anvendelse på vår situasjon, jfr definisjonen i ål § 31 som kvalifiserer en forlagsavtale som en avtale som gir en forlegger rett til å mangfoldiggjøre et litterært verk "gjennom trykk eller lignende fremgangsmåte og til å utgi verket i denne form".⁴⁰

Ett prinsipp herfra har særlig interesse: Ophavsmannens revisjonsrett. Etter ål § 36 er forlaget pliktig til å la forfatteren foreta "endringer som ikke volder uforholdsmessige omkostninger eller endrer verkets karakter" hvis "nytt opplag settes i arbeid mer enn ett år efter at det foregående ble utgitt". Prinsippet går altså ut på at forfatteren skal ha rett til å revidere sitt verk, slik at det f.eks reflekterer nye forskningsresultater, endrede samfunnsforhold mv. Bestemmelsen er kanskje spesielt aktuell for faglitteratur, men har også betydning for skjønnlitteratur.

Det er lett å tenke seg at også journalister vil være interessert i å revidere egne verk. Artikler blir ofte skrevet mens en sak er under utvikling. Etterhvert blir nye opplysninger kjent, og med kjennskap til disse ville den aktuelle journalist kanskje ha formet artikkelen på en annen måte. Når artiklene inngår i en dagsavis, dateres de av seg selv, og det behov som foreligger for revisjon ivaretas av den utvikling som rapporteres i avisen. Men hvis artiklene er søkbare for almenheten i mange år etter at de er skrevet, kan de lettere rives løs fra sammenheng, og sammenhengen kan også bli borte fra den bruker som ikke husker sakens utvikling. Man kan derfor lett se at en journalist ønsker å revidere en artikkel for å reflektere ny utvikling.

Imidlertid vil det være vanskelig å tillate dette, ettersom dokumentene også skal reflektere innholdet i avisen på utgivelsesdato - jfr også det krav som tidligere er referert i konsesjon fra Datatilsynet for slike systemer.

-
40. Avtalen om å offentliggjøre et bidrag i en avis er derfor etter denne definisjonen en forlagsavtale, men bestemmelsene i dette avsnittet av loven er bare gitt begrenset anvendelse på slik utgivelse, jfr ål § 38, 1.ledd. Det er dessuten i praksis vanlig å reservere betegnelsen "forlagsavtale" for avtaler som gir utgiveren en enerett, noe som for så vidt gjelder i forhold til ansatte i avisen, jfr Journalistavtalen Bilag § 16 del I litra A.

Forlagsavtalens forutsetninger om utgivelse av opplag som revideres, slår ikke til - i det tilfelle vil jo de forskjellige opplagene foreligge, og den interesserte kan rekonstruere forfatterens endringer ved å sammenligne eksemplarer fra de ulike opplag.

Det synes nærliggende å velge samme løsning som er valgt av Datatilsynet i forbindelse med registerprersoners adgang til retting, sletting eller supplering etter prl § 8: Det knyttes kommentarer til dokumentet som redgjør for de etterfølgende endrede forhold, forfatterens endrede syn e lign.

Igjen må det presiseres at en slik revisjonsrett ikke følger av åndsverkloven. Men de bestemmelser man finner i åndsverkloven på dette punkt, må ses som utslag av de mer generelle ideelle interesser en opphavsmann har for å ivareta sitt renommé. Det kan derfor være at man finner det interessant også å vurdere slike løsninger for datamaskinbaserte informasjonssystemer for avisstoff. Ved løsningene må man da ta hensyn til den interesseavveining som også ål § 36 antyder: Endringen må ikke volde uforholdsmessige omkostninger. Supplering i forbindelse med normale oppdateringsprosedyrer og basert på rimelige ønsker fra forfatternes side, vil ikke volde uforholdsmessige omkostninger - selv om det jo i det konkrete tilfelle kan være vanskeligere avveininger.

4. Vederlag - systemer og strukturer

4.1 Enkelte spørsmål omkring utgivers rettigheter

Det er nødvendig å se noe nærmere på enkelte spørsmål omkring utgivers rettigheter i forbindelse med bruk av artiklene i det datamaskinbaserte systemet. Foran er de opphavsrettslige spørsmål diskutert mer generelt, her skal visse detaljer som særlig knytter seg til det man kan kalle "databaserettigheter" nevnes.

Databaserettighetene er ikke direkte regulert i Journalistavtalen. Etter avtalens Bilag I § 16 del I lita A overtar utgiver enerett til utnyttelse av stoff, med de unntak som følger av avtalen. I avtalens Bilag I § 16 del II finnes det en del slike unntak. Men for databaserettighetene er bare vederlagsretten regulert, jfr avtalens Bilag I § 16 del II litra F. Dette kan forstås slik at utgiver har ervervet databaserettighetene, men at utnyttelse av disse forutsetter et ikke nærmere spesifisert vederlag.

Imidlertid tyder ordlyden i Bilag I § 16 del II litra F på at det bare er databaserettigheter for systemer som "utgiveren eller den utgivergruppe utgiveren tilhører" som er ervervet med den antydende vederlagsbetingelse. Avtalen må antagelig forstås slik at om utgiveren ønsker å gi en tredjemann rett til å benytte avisens stoff i tredjemanns informasjonssystem, er rett til å slutte slik avtale med tredjemann ikke ervervet ved Journalistavtalen. Dette tilfellet er ikke direkte løst i avtalen, og må vel da løses gjennom forhandlinger mellom partene.

Dette tilfellet må imidlertid holdes utenfor den situasjon at utgiver eller den utgivergruppe utgiveren tilhører innleder samarbeid med en tredjemann om *drift* av systemet, slik at avisen etablerer et system for vedlikehold av dokumentsamlinger, mens vedkommende tredjemann overtar den tekniske drift av samlingene, administrerer telekommunikasjonssiden osv. Dette er bare en teknisk løsning, og det vil fremdeles være naturlig å si at det er utgiver (eller den aktuelle utgivergruppe) som "videreselger medarbeiderens beskyttede stoff til offentligheten".

Man kan ikke utelukke at det kan finnes tilfelle hvor det er vanskelig å se hva slags karakter samarbeid mellom en avis og en ekstern datamaskinsentral har, men det forhold at tvilstilfelle kan forekomme, gjør ikke utgangspunktene for tolkingen mindre klare.

Man kan også reise spørsmål om medarbeideren kan tilby sitt verk til et annen informasjonssystem enn utgiverens.

Dette kan for det første være aktuelt hvis utgiveren selv ikke driver noe informasjonssystem. Her er imidlertid utgangspunktet at utgiveren har enerett til utnyttelse av stoffet hvor Journalistavtalen ikke sier noe annet. Det må føre til at medarbeidere ikke kan tilby stoff til andre informasjonssystem uten etter nærmere avtale med utgiver - for så vidt på samme måte som utgiver ikke kan tilby medarbeidernes stoff til informasjonssystem drevet av tredjemann uten etter nærmere avtale med medarbeiderne.

Det kan for det andre være aktuelt i situasjoner hvor utgiveren driver et informasjonssystem, men velger ikke å utnytte en bestemt artikkel i systemet. Her har utgiver i og for seg hatt rett til å utnytte artikkelen, men velger ikke å benytte seg av sin rett. Denne situasjonen kan oppstå ved at utgiver fra begynnelsen ikke utnytter sin rett, eller etter en periode sletter dokumentet som representerer artikkelen i samlingen.

Også i denne situasjonen må man anta at utgiver har enerett til utnyttelse, og at samtykke fra utgiver må oppnås for å få rett til å tilby

artikkelen til andre informasjonssystemer. Men her må man supplere synspunktet med å anta at utgiver ikke kan nekte å gi sin tillatelse uten å ha en saklig grunn. Det er tvisomt om ønsket om å oppnå en konkurransefordel i markedet ved å hindre medarbeideren å utnytte artikkelen i annet system i seg selv er en saklig grunn. Men begrunnelser som f.eks. går på systemets kapasitet, vil etter omstendighetene være saklige.

I forhold til informasjonssystemer basert på avisstoff, oppstår den særlige situasjon for enkelte artikler at Datatilsynets konsesjon krever at disse blir blokkert for ekstern bruk etter en viss periode. Man må anta at utgivers vederlagsplikt i forhold til ekstern bruk av systemet på dette tidspunkt faller bort (artikkelen blir å anse som del av det interne klipparkivet, men ikke del av det system som tilbys offentligheten). Medarbeideren kan selvsagt ikke tilby slike artikler til andre tjenester, det er for det første ikke utgivers forhold som fører til at artiklene blokkeres, og for det andre vil Datatilsynet selvfølgelig håndheve samme begrensning overfor andre informasjonssystemer som retter sitt tilbud mot almenheten.

Endelig kan det være grunn til å se litt nærmere på bruk av dokumentene som representasjon i søkefilen. I den tekniske gjennomgangen ble det vist hvordan ordene i artikkelens autentiske tekst ble sortert inn i søkefilen, med unntak av hyppig forekommende, ikke meningsbærende ord, såkalte stoppord. Ved hjelp av de filene som i STAIRS kalles "ordbok" og "invertert fil" er det i prinsippet mulig å gjenskape teksten med unntak av stoppordene. I andre tekstsøkesystemer vil søkefilen inneholde tilsvarende informasjon. I opphavsrettslig terminologi vil det være naturlig å anse denne rekonstruerte teksten som et eksemplar av verket.

Hvis vi bruker det eksempelet som er angitt foran i teksten, Journalistavtalen Bilag 1, § 16 del II litra F, 1.ledd, kan den rekonstrueres og blir da seende ut som nedenfor (hvor tomme adresser er markert med "."):

onsker utgiveren .. utgivergruppen utgiveren tilhører .
 videreselge medarbeiderens beskyttede stoff . offentlig-
 heten betaling . hente . stoff ... hjelp . elektronisk
 utstyr .. elektronisk enhet databank teledata ... medar-
 beideren krav . vederlag

Ved søking får brukeren tilgang til søkefilen, og dermed til de ordene som ved hjelp av adressene kan sorteres til rekonstruerte eksemplarer av de dokumenterte verkene. Imidlertid får ikke brukeren direkte tilgang til adressene - bare til opplysninger om hvor mange forekomster av ordene som finnes i hvor mange dokumenter, og eventuelt opplysninger om samtidig forekomst av ord i dokumenter. Dette er utilstrekkelig for å rekonstruere eksemplarer.

Selv om man derfor i en viss formell betydning kan hevde at brukeren får tilgang til eksemplarer av de dokumenterte verkene allerede ved søkingen, er dette både formelt og substilt. Det er ikke naturlig å se dette i seg selv som en opphavsrettslig relevant bruk av dokumentene som f eks skulle betinge vederlag.⁴¹

I denne utredningen er det til nå forutsatt at artiklene er åndsverk. Man bør kanskje understreke at dette ikke alltid vil være tilfelle. Etter Journalistavtalen Bilag 1 § 16 del II litra F er det uttrykkelig avtalt at det bare er utnyttelsen av medarbeidernes "beskyttede stoff" som er vederlagsberettiget.

41. Dette er sagt utfra brukerens perspektiv. Man kunne tenke seg at utgiver ønsket å etablere et system med *bare* søkefunksjon, selv om det ville bli en nokså halvhjertet informasjonssystem. I den situasjonen måtte man diskutere om utgiver kunne gjøre dette uten samtykke av opphavsmannen, eller om det representerte en opphavsrettig relevant bruk. I denne utredningen synes det liten grunn til å forfølge et såvidt hypotetisk eksempel, men svaret er sannsynligvis at hvis utgiver baserer seg på artiklenes autentiske tekst og et tekstsøkesystem, vil bruken være opphavsrettslig relevant. Dette i motsetning til et system hvor utgiver baserte seg på manuelt tilordnete indekseringstermer.

Som skissert ovenfor, blir en del av avisens stoff ikke dokumentert i systemet - og blant de typene av bidrag som ikke dokumenteres i ATEKST, finnes det nok flere eksempler på at det fremstår som tvilsomt om de har tilstrekkelig verkhøyde til å bli kvalifisert som åndsverk. Dette gjelder typisk "Føret i helgen", resultater fra sportsbegivenheter, opplysninger om fødsler, bryllup, dødsfall osv hvor man kan gå ut fra at den individuelle, skapende innsats ved utformingen av bidraget er minimal.

Av de resterende bidrag må man kunne anta at de vil være åndsverk. Det er sikkert ikke vanskelig å finne grensetilfeller i forbindelse med knappe nyhetsmeldinger osv. Likevel synes det nokså vanskelig å skulle gjennomgå bidragene med sikte f eks å holde enkelte utenfor en vederlagssystem fordi de ikke er opphavsrettslig relevant. Man fikk da heller i forhandlinger komme frem til en sjablonmessig behandling av enkelte typer stoff, eller se bort fra artikler under en bestemt minimumslengde, som ikke ble regnet med i vederlagssammenheng. Ellers får man ta hensyn til artiklens kvalitet i forbindelse med fastleggelse av vederlagsnivået, utfra en betraktning om at man fanger opp enkelte bidrag som kanskje ikke er åndsverk, og som derfor kanskje kan dokumenteres uten samtykke av opphavsmannen.

Man må i denne forbindelse ha for øyet at partene står fritt til å avtale vederlag også for annet enn åndsverk, og at det i en slik avtalesituasjon ikke er noen grunn til å konsentere seg om rettslig vanskelige grensedragningsproblemer. Journalistavtalens forutsetning om at vederlaget skal referere seg til beskyttet stoff, begrenser selvsagt ikke partenes adgang til å avtale hensiktsmessige løsninger i praksis.

4.2 Erfaringer

Det er få opplysninger tilgjengelige om avtaler mellom systemer som tilbyr avisstoff og de aktuelle avisenes journalister. Det er flere grunner til dette. En hovedårsak har vært at slike ordninger er av forholdsvis ny dato, i alle fall i Europa, og de fleste steder har preg av å være forsøksordninger. Man har derfor ikke ønsket å gjøre innholdet av avtale med medarbeiderne kjent, bl a for å motvirke presedensvirkninger.

I dag finnes det svært få datamaskinbaserte informasjonssystemer i Europa som er forretningsmessige lønnsomme, i alle fall sett isolert fra

annen relatert virksomhet. Dette kan påvirke de krav som rettighetshavere stiller mot systemet, og gjøre at kravene modifiseres i en prøveperiode inntil systemene blir forretningsmessige interessante. Man kan derfor ikke vente at det foreligger festnede synspunkter på hvordan vederlagssystem bør utformes. På bakgrunn av slike generelle betraktninger, kan man anta at det er forholdsvis få erfaringer tilgjengelig.

Et annet relevant forhold er at avtalene mellom f.eks. journalister og aviser i mange land skiller seg fra de man kjenner fra Norge eller Norden. Det sted hvor datamaskinbaserte informasjonssystemer har fått størst utbredelse er USA. Her er det imidlertid vanlig at rettigheter overdras *en bloc* i større utstrekning enn vi er vant til fra Norge. Det vil sikkert være vanlig at utgiver også skaffer seg rett til sekundær utnyttelse av stoffet på en slik måte at behovet for å forhandle særlige avtaler med journalister er begrenset.

Ett av de kjente eksemplene på avtale mellom utgiver og journalister for bruk av artikler som grunnlag for et datamaskinbasert informasjonssystem stammer fra Sverige, hvor det oppsto tvist mellom TT-Nyhetsbanken (et datterselskap av Tidningarnas Telegrambyrå) og de berørte journalistene. I forhandlingene som fulgte mellom Tidningarnas Arbeidsgiverforening og Svenska Journalistförbundet oppnådde man enighet om at TT-Nyhetsbanken skulle betale et fast årlig vederlag for utnyttelse av materiale fra Tidningarnas Telegrambyrå. Dette vederlaget fordeles mellom rettighetshaverne, men det er ikke kjent etter hvilke prinsipper.⁴²

Dette eksempelet er imidlertid ikke uten videre relevant for diskusjonen i denne utredningen. TT-Nyhetsbanken er atypisk ved det at abonnentene først og fremst er svenske aviser og Sveriges Radio. I Norge startet også NTB et "elektronisk klipparkiv",⁴³ men Journalistavtalen Bilag 1 § 16 del IV litra B bestemmer at paragrafen ikke gjelder for NTB, selv om det skal forhandles en avtale om vederlag "for slag av beskyttet stoff fra NTBs data-arkiv til andre enn NTBs tradisjonelle kunder".

42. Jfr Skjørhammer 1986:169-170.

43. Det er opplyst i pressen sommeren 1987 at denne virksomheten er innstilt.

4.3 Kollektivt eller individuelt vederlag

Ett av de avgjørende prinsipielle spørsmål i forbindelse med vederlagssystemet er hvorvidt det skal ydes kollektivt vederlag - dvs vederlag til en organisasjon eller sammenslutning som representerer rettighetshaverne - eller ydes vederlag til den individuelle rettighetshaver.

Opphavsretten er en individuell rett. Den oppstår på den enkelte opphavsmanns hånd. For at en organisasjon skal kunne representere opphavsmenn, må det (1) enten foreligge en positiv disposisjon av den enkelte opphavsmann til fordel for organisasjonen, eller (2) foreligge en lovbestemmelse som gir organisasjonen adgang til å representere opphavsmenn selv om de ikke har gitt sitt samtykke.

Det er ikke uvanlig at organisasjoner som f eks Journalistlaget i sine vedtekter eller ved organisasjonsmessige vedtak, får fullmakt til å representere medlemmene i forbindelse med forhandlinger om nærmere bestemte rettigheter. Hvis denne forutsetningen er oppfylt, er det ikke noe i veien for at Journalistlaget forhandler om en "kollektiv" løsning.

Imidlertid finnes det visse praktiske problemer som man bør være oppmerksom på. Journalistlaget kan i så fall bare representere sine medlemmer. Hvis det blant det interne forfattere finnes de som ikke er medlemmer av Journalistlaget, kan laget ikke binde dem gjennom slik avtale. Det samme gjelder opphavsmenn som er avgått ved døden, og hvis rettsetterfølgere heller ikke er medlemmer, utenlandske skribenter med fast avtale med avisen osv.

Man vil her se at det er en forskjell i forhold til situasjonen etter den midlertidige lov om fotokopiering. Etter denne lovens § 1 vil avtale med "organisasjon som representerer en vesentlig del av norske opphavsmenn på området" også binde ikke-medlemmer: Loven reparerer den manglende fullmakten.⁴⁴

44. Enkelte spørsmål om journalistorganisasjoners fullmakter i forbindelse med forhandling om vederlag for fotokopiering er behandlet i Bing 1983.

Det er en forholdsvis sterk tradisjon for kollektive løsninger i Norge - avtalene rundt fotokopiering i skolen er et hovedeksempel på dette. Imidlertid vil man på dette området bare kunne etablere en kollektiv løsning for Journalistlagets medlemmer. Andre interne skribenter må da behandles som eksterne.

Dette er kanskje ingen stor praktisk vansklighet, ettersom jo Journalistavtalen bare gjelder mellom partene. Det er imidlertid den forskjell at en avtale om individuelt vederlag lettere vil virke normerende i forhold til de skribenter som er ikke-medlemmer.

Overveielserne omkring valg av ordning vil måtte ta hensyn også til andre argumenter.

Det kan hevdes at ettersom opphavsretten er en individuell rett, så er det også mest naturlig å yde individuelt vederlag. Unntak bør bare skje når de benyttede verk og deres opphavsmenn i praksis ikke kan identifiseres, som f.eks. ved masseutnyttelse av opphavsrettslige beskyttede verk ved fotokopiering i undervisningsvirksomhet.

Det kan også hevdes at mulighetene for å regulere vederlaget i forhold til informasjonssystemets økonomi er lignende kan være bedre når vederlaget utbetales individuelt. Dette kan imidlertid motvirkes ved at også det kollektive vederlaget gjøres bruksrelatert, jfr. nedenfor.

Man har også sett ført i marken det argument at kollektive ordninger gir for stor økonomisk makt til organisasjonene. På bakgrunn av de norske tradisjonene, synes ikke dette å være et argument som man bør legge alt for stor vekt på.

Et argument mot et individuelt vederlagssystem vil kunne være at det forutsetter en dyr og tungvint administrasjonsordning. Utbetalingene til den enkelte rettighetshaver vil kunne bli forholdsvis små, og ikke stå i forhold til de kostnadene som påløper for å administrere det store antall individuelle konti. Mot dette hevdes det at når man først bruker et datamaskinbasert system, må det kunne være mulig å automatisere en slik forvaltning i høy grad. Selv om dette er tilfellet, vil man likevel måtte akseptere at et individuelt vederlagssystem fører til høyere administrasjonskostnader, og at den totale sum som går til utbetaling derfor (i alle fall i prinsippet) kan bli lavere enn ved en kollektiv ordning.

Åpenbart er valg mellom et individuelt og et kollektivt system et av de prinsipper som er gjenstand for forhandlinger mellom partene, og som det ikke er naturlig å ta stilling til i denne utredningen. Det fremheves likevel at

om man velger et kollektivt system, må man sørge for å sikre at de nødvendige fullmakter fra medlemmene til organisasjonen foreligger. De som faller utenfor den kollektive ordningen, må få vederlag etter samme prinsipper som eksterne rettighetshavere.

Hvis man velger et kollektivt system, kan dette også utformes på flere måter. Det synes da nærliggende at man åpner forhandler for hvert informasjonssystem, og beregner det kollektive vederlaget for hvert enkelt system. Her kan man tenke seg at vederlaget beregnes etter bruksrelaterte kriterier, som skissert nedenfor. Men naturligvis kan man beregne det på andre måter - som andel av systemets inntekter, i forhold til det totale volum av dokumentsamlingen, antall abonnenter eller rettighetshavere, eller kombinasjoner av slike kriterier.

Det synes også nærliggende at det blir det "lokale kollektiv" - klubben ved den enkelte avis - som får disponere det kollektive vederlaget, eventuelt etter retningslinjer nedfelt i avtalen mellom partene. Det vil antagelig også da måtte overveies om en andel av vederlaget skal overføres sentralt, utfra en slags solidaritetstanke med de som ikke får adgang til å gjøre sine verk tilgjengelig på denne måten på grunn av den markedsdominas som eksisterende systemer representerer.⁴⁵

I forhold til beregning av det kollektive vederlagets totale størrelse og fordelingen av dette mellom rettighetshaverne, kan det her bare gjøres nokså vage antydninger. Velger man en slik løsning, må det skje utfra sterke fagpolitiske prioriteringer, som da sikkert også blir reflektert i forhandlingene mellom partene. Man er da utenfor det som er det naturlige emne for denne utredningen, som skjer i et opphavsrettslig perspektiv.

45. De skjønnlitterære forfattere har en slik overføring i forbindelse med bokklubbutgivelse, utfra en idé om at dette bare kan komme få til gode, og at det derfor bør avgis en viss andel til det større fellesskapet.

4.4 Engangsvederlag eller bruksrelatert vederlag

Hvis man går inn for individuelt vederlag, vil det neste spørsmålet knytte seg til hvordan slikt vederlag skal utformes. Her vil det igjen være et avgjørende valg mellom engangsvederlag eller bruksrelatert vederlag. Begge disse hovedformene kan utformes forskjellig.

Det er selvsagt ikke noe prinsipielt i veien for å velge engangsvederlag. Ofte hevdes det at det for bruk av opphavsrettigheter er fast tradisjon for en eller annen form for bruksrelatert vederlag. Det er selvsagt riktig at slikt vederlag betales f eks ved forlagsavtaler,⁴⁶ men ved andre avtaletyper er engangsvederlag det normale. Dette er f eks det normale for en enkel lisens, den avtaletype som brukes når en avis eller et tidsskrift kjøper rettighetene for offentliggjørelse av et verk fra eksterne skribenter. Man kunne faktisk hevde at denne tradisjonen var et argument for engangsvederlag. Men det er tross alt nokså store forskjeller på offentliggjørelse i avis eller tidsskrift - hvor eksemplarene er forgjengelige, og hvor offentliggjørelsen derfor ikke sperrer for senere bruk av annen karakter - og offentliggjørelse i et datamaskinbasert informasjonssystem.

Det synes ikke som om man fra prinsipielle synspunkter omkring avtalenes art eller tradisjon på området kan finne avgjørende argumenter for valg av engangsvederlag eller bruksrelatert vederlag.

Det finnes sikkert praktiske hensyn som taler for engangsvederlag. En slik vederlagsordning er enklere å administrere, vederlaget betales ved oppdatering av dokumentsamling, og utgiver behøver ikke å holde åpen en konto for hver rettighetshaver i en uoverblikkbar fremtid. Særlig i en situasjon hvor driften av det datamaskinbaserte systemet ikke er spesielt lønnsomt, kan utgiver føle det av stor betydning å redusere administrasjonskostnadene hvor overhodet mulig, jfr ovenfor.

Det finnes imidlertid også et noe mer prinsipielt synspunkt som taler for bruksrelatert vederlag. Nettopp det forhold at forfatteren er i varig

46. Vederlaget betales som royalty beregnet av utsalgsprisen for boken, gjerne justert ved et fradrag for bindets pris.

kontakt med utgiveren, vil gi forfatteren en bedre mulighet å ivareta sine interesser. Den kontroll med verket som er en legitim interesse for forfatteren, blir lettere å gjennomføre dersom man får en varig - om enn svært nødtorftig - forbindelse med utgiver. Slik kan forfatteren bli minnet om at det skjer bruk av vedkommendes verk, lettere kunne ivareta sine ideelle interesser (f eks i slekt med revisjonsretten, som diskutert foran) osv.

Endelig kan det vel finnes fagpolitiske synspunkter som taler mot engangsvederlag. Det finnes eksempler på at slikt vederlag nok fører til et hopp i totalvederlaget ved innføringen, men at det senere blir oppspist av lønnsutviklingen og etter noen år ikke foles som et tilleggsvederlag. Man vil da lett komme i den situasjon at det er vanskelig å skille ut retten til å tilby verket for almenheten gjennom et datamaskinbasert informasjonssystem, men se denne retten som del av den knippe med rettigheter som overføres til utgiver.⁴⁷

Imidlertid bør man ikke overdrive forskjellen mellom engangsvederlag og bruksrelatert vederlag. Som nevnt straks nedenfor, vil engangsvederlaget kunne beregnes på forskjellige måter. Og det er selvsagt ikke noe i veien for kombinasjon av engangsvederlaget med en opplysningspikt for utgiver, slik at det årlig eller på forespørsel ble sendt oversikt over de verk av den aktuelle forfatter som blir dokumentert gjennom samlingen.

Valget mellom en form for engangsvederlag eller bruksrelatert vederlag er også åpenbart et valg som må treffes i forhandlinger mellom partene. Imidlertid kan det være grunn til å peke på at dette valget ikke behøver å være endelig. Vi vet foreløpig lite om bruksmønster og -intensivitet for slike systemer, men erfaringer fra andre områder gjør det sannsynlig at det vil gå flere år før systemet penetrerer markedet, og oppnår en drift som svarer til noe i retning av en normal situasjon. Det er selvsagt ikke noe i veien for at partene i påvente av normalisering avtaler en forsøksordning, hvor man tar hensyn til de forholdsvis små utsiktene til lønnsomhet man vil ha de første årene. Samtidig kan man avtale målsetninger for vederlagspolitikk i normalsituasjon, og sørge for at det i løpet av oppbyggingensperiode samles bedre opplysninger om bruk av tjenesten enn man har til disposisjon i dag.

47. Dette har, så vidt man vet, bl a vært argumentasjonen for at norske dramatikere har motsatt seg "frikjøp" av Norvisjonsrettigheter ved et generelt tillegg i vederlaget for original radio- og fjernsynsdramatikk.

4.5 Former for engangsvederlag

Engangsvederlaget kan naturligvis ta svært ulike former. Her skal enkelte hovedvarianter nevnes.

En måte er å gi et tillegg til fast lønn, beregnet som et prosentvis tillegg eller - mindre praktisk - et tillegg i faste kroner. En slik mulighet er selvfølgelig til stede. Imidlertid vil dette alternativet vel lettest være det som rammes av den betenkligheten som mer generelt er antydnet ovenfor, nemlig at tillegget over tid blir absorbert av den alminnelige lønnsutviklingen, og dermed forsvinne som noen økonomisk realitet.

En annen nærliggende måte er å gi vederlag for hvert dokument som blir brukt i systemet. Dette ville da ha form av et engangsvederlag som forfaller ved oppdatering av dokumentsamlingen, som endelig oppgjør for bruk av dokumentet i systemet.

Et slikt engangsvederlag kan beregnes sjablonmessig - en fast pris pr artikkel - eller kan på ulike måter være relatert til egenskaper ved artikkelen. F eks kan man ha forskjellige vederlagstrinn i forhold til artikkelens lengde,⁴⁸ og man kan tenke seg å ha forskjellige satser for ulike typer stoff. Foran er det f eks antydnet at det kan være kategorier av artikler som ofte ikke vil representere åndsverk, uten at vi har mulighet til å vurdere om dette faktisk er tilfelle. En differensiering på grunnlag av stoff kan ta utgangspunkt i den manuelle klassifisering som gjøres av artiklene for de brukes for oppdatering av dokumentsamlingen, jfr eksempel på slik klassifisering foran for ATEKST.

For differensiering av engangsvederlag ville det være interessant å hatt tilgjengelig opplysninger om bruk av ulike typer stoff - de opplysningene som foreligger er for lite spesifisert til at de egner seg for kvalifisering av enkelte stoffgrupper som gjenstand for spesielt intensivt bruk.⁴⁹ Hadde man

48. Jfr nedenfor om enkelte synspunkter på bruk av det datamaskinbaserte systemet for beregning av artikkelens lengde.

49. Foran er det nevnt at henvendelser til Aftenpostens dokumentasjonscenter
Fortsetter neste side

gjort engangsvederlag relativ til gjennomsnittelig bruksintensivitet, ville man for så vidt også fått en slags mellomløsning mellom engangs- og bruksrelatert vederlag.

Man kunne også ta utgangspunkt for differensiering av vederlag i type av tekster, hvor man ikke først og fremst så på bruksintensivitet, men på hvor kvalifisert innsats som lå bak frembringelsen av teksten. På dette grunnlag er det på det skjønnlitterære området vanlig å sondre mellom prosa og lyrikk.⁵⁰ Man mangler grunnlag for å antyde lignende sondringer for journalistiske tekster, og vil kanskje også anta at det ikke er lett å finne frem til et slikt grunnlag.

Endelig kan man tenke seg muligheten for å kombinere engangsvederlag med en tidsbegrensning. Dvs at engangsvederlaget bare gjelder for en bestemt periode - f eks 3, 5 eller 7 år. Ved utgangen av denne perioden kan utgiver enten velge å slette dokumentet i samlingen eller forhandle om nytt vederlag, et "reprisevederlag" for bruk i systemet. Strukturen kan selvsagt avtales fra begynnelsen av, slik at f eks et nytt engangsvederlag for en ny periode forfalt ved utløpet av første periode, og at dette vederlaget var satt til en bestemt andel (25-50 %) av gjeldende vederlag for registrering.

Det ville i så fall også representere en mellomløsning i forhold til engangsvederlag og bruksrelatert vederlag. Forfatteren ville ha en viss kontroll med bruken av verket, mens administrasjon av vederlagssystemet ville være forholdsvis enkelt.

I fall man går inn for en løsning med engangsvederlag, vil det være ønskelig å innarbeide bestemmelser som gjør det mulig for den enkelte forfatter å holde en enkel kontroll med bruken av egne verk i systemet.

Fortsatt fra forrige side

med utgangspunkt i "sak/tema" dominerer, men dette gir selvsagt for spinkelt grunnlag til kvalifisering av hva slags dokumenter som typisk er interessante - man måtte da ha en oppsplitting på emner, alder mv.

50. Det er i mange sammenhenger vanlig at lyrikk får dobbelt vederlag i forhold til prosa. utfra tanken om at poesi er resultatet av en kvalitativ høyere innsats pr tekstenhet.

Forfatteren bør på ethvert tidspunkt kunne kreve en oversikt over hvilke dokumenter i systemet vedkommende er registrert som forfatter av.⁵¹

I tillegg bør man også vurdere om forfatteren automatisk skal bli varslet hvis artikkelen slettes fra systemet. Dette kan ha en viss betydning for forfatterens adgang til å utnytte verket på annen måte, jfr ovenfor.

4.6 Former for bruksrelatert vederlag

Med slagordet "bruksrelatert" vederlag sikter man til at vederlaget skal øke med den "bruk" som gjøres av verket, men man har i og for seg ikke løst problemet om hvordan "bruk" skal måles. Det finnes flere måter som mer eller mindre direkte måler "bruk" av et dokument i et informasjonssystem. På forhånd er det ikke gitt hvordan bruk skal måles, eller hvilke indikatorer man skal velge som mål på bruksintensivitet. I dette avsnittet skal noen muligheter diskuteres.

4.6.1 Oppslag i tekstfilen

Ofte fremheves *antall aksesser* som den mest direkte indikator på bruk. Man sikter da til antall ganger en abonnent slår opp i systemets tekstfil for å "lese" dokumentet.

Her bør man i og for seg ha in mente at bruken av slike oppslag vil kunne variere fra system til system. I system med vel utviklede søkefunksjoner vil resultatlisten kanskje med stor sannsynlighet inneholde relevante dokumenter. Imidlertid er effektiviteten ved vanlig bruk av tekstsokesystemer slik at resultatlisten inneholder et betydelig innslag av ikke relevante dokumenter. For å bedømme relevansen, er det vanlig at brukeren

51. Strengt tatt vil forfatteren kunne påberope seg personregisterloven for å få en slik oversikt - det forhold at en person er registrert som forfatter av en artikkel, er en personlig opplysning om vedkommende forfatter. Etter personregisterloven § 7 og den type konsesjon som foran er omtalt for Fortsetter neste side

blar gjennom resultatlisten, gjerne ved hjelp av en fokus-funksjon.⁵² Det vil alltid være en viss balanse mellom søke- og relevansfunksjonen i et informasjonssystem - jo bedre søkefunksjonen er, desto mindre bruk vil man gjøre av relevansfunksjonen og omvendt. Uerfarne brukere - som er i flertall i forhold til datamaskinbaserte systemer basert på pressestoff - vil heller ikke kunne utnytte søkefunksjonen effektivt.⁵³

Man har derfor to vesensforskjellige årsaker for oppslag i tekstfilen: Ønsket om å konstatere om et dokument er relevant, og ønsket om å "lese" et relevant dokument. Man kan hevde at det likevel er en statistisk interessant sammenheng mellom bruk og oppslag i tekstfilen: Dokumenter man ofte slår opp på, vil også være dokumenter som ofte leses - selv om en andel av oppslagene er begrunnet i ønsket om å bestemme relevans. Dette er imidlertid bare riktig så lenge det er samme sannsynlighet for at et dokument blir funnet og tatt med i resultatlisten. Og denne forutsetningen

Fortsatt fra forrige side

ATEKST, vil forfatteren også kunne benytte innsynsrett for å få en oversikt over de artikler hvor vedkommende er registrert som forfatter. En slik omgående bevegelse skulle imidlertid være unødvendig - forfatteren bør få en slik oversikt i forståelse med utgiver. Dette vil også gjøre det klart at visse begrensninger av innsynsretten etter personregisterlove ikke kommer til anvendelse: Det ville f eks være nokså paradoksalt om utgiver måtte påse at når en forfatter ba om innsyn, så ble det ikke formidlet "opplysninger om andre enn" forfatteren (jfr konsesjonen pkt 4.8, 2.ledd if), når disse opplysningene fremgikk av en artikkel forfatteren hadde skrevet.

52. Man har systemer som automatisk slår opp i funne dokumenter med sikte på å supplere det opprinnelige søkeargumenter med ord som hyppig forekommer sammen med søkeord i dokumentene, en metode som ofte kalles "relevance feedback". Ingen aktuelle systemer i Norge benytter denne eller lignende metoder, og denne detaljen kan man derfor se bort fra.
53. Dette nøyer vi oss med å konstatere. Det foreligger deprimerende og overbevisende belegg for denne påstanden.

slår ikke alltid til. Ved vanlig booleske søk er det alltid større sjanse for at et langt dokument blir funnet enn et kort, rett og slett fordi at antall forskjellige ord er relatert til tekstens lengde.⁵⁴ Dette kan man riktignok unngå ved å kompensere for dokumentets lengde, noe som imidlertid forutsetter en rangering av funne dokumenter. De systemene som er aktuelle i Norge, særlig STAIRS, inneholder ingen kompensasjon for dokumentlengde.⁵⁵ Overrepresentasjon av lange dokumenter i resultatlisten vil være relatert til variasjonen i dokumentlengde - er de fleste dokumenter i samlingen av noenlunde samme lengde, spiller dette åpenbart mindre rolle enn i samlinger hvor dokumentenes lengde varierer sterkt. Selv om vi mangler opplysninger om lengde på dokumenter i samlinger basert på avisstoff, må man ha lov til å anta at lengden varierer forholdsvis sterkt.

Det kan derfor fastslås at et bruksrelatert vederlagssystem som alene baserer seg på antall oppslag i tekstfilen vil føre til relativt høyere utbetalinger til forfattere av relativt lange dokumenter.

Man kunne tenke seg at man supplerte beregningen ved å måle hvor lang tid den enkelte bruker er "leser" det enkelte dokument. Dette kunne i og for seg vært en interessant indikator, ettersom man vil kunne anta at den abonnent som bare ønsker å konstatere om et dokument er relevant, vil "lese" forholdsvis kort. Det finnes imidlertid et par problemer også med denne indikatoren.

For det første forutsetter det at datamaskinsystemet registrerer hvor lenge man "leser" det enkelte dokument. Det forutsetter at søkesystemet klokker tiden fra første *les*-kommando til neste kommando som enten fører til at man slår opp i et nytt dokument eller initierer en annen funksjon i systemet. Den målte tiden måtte så skrives ut på en fil som ble brukt for

-
54. Det er selvfølgelig ingen oppfordring til nærmere å gå inn på forholdet mellom antall forskjellige ord og totalt antall ord, selv om denne sammenhengen nok skiller seg fra det man intuitivt har forestillinger om. Interesserte henvises til Harvold 1980.
55. STAIRS har en funksjon i søkmodus som kalles RANK, og som tilbyr 5 ulike algoritmer basert på søkeordfrekvens mv, jfr Thorvaldsen 1987:7. Disse er imidlertid lite effektive, noe som er fastslått og analysert i et par undersøkelser, jfr Bing *et al* 1984:165 med referanser.

oppdatering av et "tidsregnskap" pr dokument. Man er ikke kjent med at noe tekstsøkesystem har implementert en slik klokkefunksjon. Det forutsetter at man griper inn i selve tekstsøkesystemet og gjør endringer i dette. En slik programendring er av en slik art at den ikke under noen omstendighet kan anses for å være triviell.

For det andre kan jo brukeren, i stedet for å "lese" på skjerm, velge å nedlatste dokumentene i resultatlisten til sitt lokale anlegg, og så skrive dem ut lokalt for i ro og mak - og uten at kostnader for bruk av telekommunikasjon påløper - studere dokumentene. Tiden man da bruker for å "lese" hvert dokument vil da bare svare til tiden det tar å overføre det via skjermen.

Man ser altså at både tekniske argumenter og argumenter knyttet til abonnentens situasjon gjør det tvilsomt om en indikator som bruker et produkt av oppslag i dokumentet og den tid man "leser" dokumentet til en fullt ut egnet indikator for beregning av vederlag.

Før man forlater løsninger som baserer seg på at man bruker oppslag i tekstfilen som indikator, må det også sterkt understrekes at dette forutsetter at systemet tillater registrering av denne typen opplysninger.⁵⁶ Enkelte systemer har hjelperutiner som tillater dette, de skriver ut hele eller deler av søkesesjonen på en egen fil, som kan behandles f eks med sikte på å identifisere hvilke dokumenter det er slått opp i.

-
56. Det er også et personvernproblem knyttet til registrering av dokumenter som en bruker "leser". Et slikt register ville være et personregister, som etter norsk rett ville kreve konsesjon fra Datatilsynet. Fra USA er det vel kjent at slik registrering ville vekke uro hos abonnentene, som oppfatter at det mønster deres bruk av en dokumentksamling danner, for konkurrenter eller forandlingsmotparter vil kunne rope forretningsstrategier eller andre følsomme opplysninger. Amerikanske tjenestetilbydere understreker derfor at slike opplysninger aldri lagres. I vårt tilfelle ville det imidlertid være tilstrekkelig å registrere antall oppslag på hvert dokument, det er unødvendig å registrere hvilken abonnent som har gjort oppslaget. Registeret kunne derfor bli anonymt, og i alle fall styre utenom personregisterloven. For ordens skyld bør det vel i tillegg nevnes at det kan være betydelige problemer knyttet til revisjon eller kontroll av opplysningene når registeret anonymiseres.

I det system som er valgt som gjennomgående eksempel for denne utredningen, STAIRS, mangler slike rutiner. STAIRS er skrevet i et maskinnært programmeringsspråk, assembler. For å åpne for registrering av dokumentidentifikasjon, måtte man gå inn i og endre assemblerprogrammet. Dette er teknisk sett ikke en triviell oppgave. I tillegg tillater ikke leverandøren av systemet, IBM, at det gjøres slike *ad hoc* endringer i programmet. I praksis er det derfor nær utelukket å basere vederlag på oppslag i dokumenter når det valgte søkesystem er STAIRS.

I tillegg får man det problem som er antydnet ovenfor i forbindelse med den tekniske gjennomgangen av systemet - den systeminterne dokumentidentifikasjon vil alltid endres når et dokument rettes, suppleres eller korrigeres på annen måte. For å løse dette problemet, måtte man derfor ha et tilleggsregister med gammel og ny dokumentidentifikasjon (eventuelt en hel serie med dokumentidentifikasjoner for ett dokument), som ble vedlikeholdt i forbindelse med hver oppdatering, og som ble samkjørt med kontosystemet slik at vederlag for samme dokument ble ført sammen, selv om dokumentidentifikasjonen i regnskapsperioden var endret.

Denne diskusjonen av oppslag i tekstfilen som grunnlag for et vederlagssystem kan summeres i tre punkter: (1) oppslag kan dels ha begrunnelse i ønske om å "lese" dokumentet, dels i å vurdere dets relevans - fra systemets side kan man ikke se forskjell på disse to situasjonene. (2) Lange dokumenter vil systematisk bli favorisert av en slik løsning. (3) Det kan være betydelige tekniske problemer knyttet til en slik løsning.

Disse innvendningene må da veies mot den fordelene man måtte mene det har å benytte noe man anser for å være en god indikasjon på bruk av dokumentet.

De tekniske innvedingene er reelle og av en slik art at det synes som om partene må ta som gitt de begrensningene som finnes i dagens systemer, som f.eks. STAIRS, og som hindrer at man bygger på antall oppslag i tekstfilen for beregning av vederlag. Hvis man mener dette er en lite heldig situasjon, synes det likevel vanskelig å kreve en endring i programmet på kort sikt - det synes da mer nærliggende at dette stilles som krav til nytt tekstsøkesystem som utgiver anskaffer, eventuelt som krav til nye versjoner av det system som er i bruk.

Man kunne tenke seg en særlig versjon hvor det ble betalt spesielt for utskrifter. Utskrifter som styres sentralt kan registreres særskilt, men dette vil være et lite mindretall: De fleste utskriftene vil bli foretatt lokalt på grunnlag

av nedlastet tekst. Derfor synes det lite aktuelt å bygge på utskrift som kriterium ved vederlagsberegning. Hvis imidlertid systemet har muligheten for sentral produksjon av "særtrykk", og det tillates å bestille delopplag av slike dokumenter, vil dette gjerne faktureres særskilt. I slike tilfeller nærmer man seg systemer for "publisering på forespørsel" ("on demand publishing"), og det vil være naturlig at forfatteren får særskilt vederlag.

4.6.2 Lagringstid og antall

Et forholdsvis enkelt system synes å være et system som baserer seg på et vederlag pr tidsenhet, hvor tidsenheten - alt etter systemets egenart - settes til dag, uke, måned eller år. For den typen systemer som diskuteres i denne utredningen, synes årlig oppgjør å være naturlig.

Lagringstid er ikke noen god indikator på bruk, selv om man må anta at det statistisk sett er en sammenheng mellom bruken av et dokument og tiden det er tilgjengelig i dokumentsamlingen. Man nærmer seg her et engangsvederlag (jfr foran), men med den klare forskjell at oppgjør skjer periodisk, og at vederlagssatsen reguleres. En nærliggende måte å regulere satsen på (i tillegg til indeksregulering eller tilsvarende), vil være i forhold til antallet abonnentsavtaler - dette gir en indikasjon på potensiell bruk.⁵⁷

Vederlaget kan også relateres til antall dokumenter med den aktuelle forfatter i dokumentsamlingen.

Dette systemet synes å ha flere tiltalende sider. Det er forholdsvis lett å administrere - utgiver kan samle utbetaling periodisk, ved f eks årlig vederlag, vil utbetaling kunne skje i første kvartal påfølgende år med utgangspunkt i gjennomsnittelig antall abonnenter foregående år.

Muligens vil man ønske å ha forskjellige satser for første og følgende år. Første år vil dokumenter bare være tilgjengelig en del av året, og dette kunne tale for - etter begrunnelsen for tidsrelatert vederlag - å redusere

57. Antall abonnentsavtaler vil være mindre enn antall potensielle brukere, ettersom sannsynligvis flere brukere i en abonnerende organisasjon vil ha tilgang til systemet ved samme abonnement. Jfr f eks ATEKSTs abonnementsavtale pkt 3 litra a.

vederlaget. Opphavsmenn vil imidlertid gjerne at en så stor del av vederlaget forfaller i tid så nær arbeidet med utformingen av verket som mulig. Dette kan være et argument for at første gangs vederlag er relativt høyere, mens følgende års vederlag blir relativt lavere, men altså regulert i forhold til antall abonnenter, som man må anta blir stigende over tid.

Et slikt system vil også holde forbindelse mellom forfatter og utgiver, slik at den legitime interesse i kontroll med eget verk blir støttet av vederlagssystemet.

Man kan også hevde at et slikt vederlagssystem oppfordrer utgiver til enhver tid å vurdere de tekster som ligger inne, og å slette tekster det ikke er forespørsel etter. Dette kan være et tungtveiende argument til fordel for et slikt vederlagssystem i enkelte typer informasjonssystemer. Det har imidlertid mindre betydning i et informasjonssystem basert på avisstoff, hvor noe av poenget ved tilbudet vel må være at dokumentasjonen er en tro kopi av de utgitte avisene, og ikke blir forvrengt ved postredigering f eks basert på etterspørsel.

4.6.3 Dokumentenes lengde

Flere ganger er det antydnet at dokumentenes lengde kan være et interessant kriterium for beregning av vederlagets størrelse. Dette forutsetter at det i praksis er mulig å utnytte dette kriteriet.

En mulighet er at den plass originalartikkelen tar i den trykte utgaven av avisen registreres. Man vil jo alltid ha muligheten for å referere tilbake til den trykte utgaven, og altså også i etterhånd beregne plassen, men dette vil kunne være en omstendelig prosess. Hvis man derfor ønsker å basere seg på dokumentenes lengde, og med dette forstår den plass originalartikkelen tar i den trykte utgaven, vil det være hensiktsmessig å utvikle en rutine for registrering av slike opplysninger i forbindelse med den etterbehandling som skjer av materialet fra det satsproduserende system, og for dokumentasjonen blir oppdatert.

I eksempelet fra ATEKST fremgår det at opplysningen om den plass artikkelen tok i den trykte utgaven av avisen, kan registreres i et eget, fast felt knyttet til dokumentet. Imidlertid blir visstok ikke dette gjort helt konsekvent.

Man kan også merke seg at den plass artikkelen tar i den trykte utgaven, vil være avhengig av mer enn artikkelens lengde målt i antall ord eller tegn. Det vil bli avhenge av typografisk utstyr, overskrifter mv. Man må også vurdere forholdet til illustrasjoner, for beregning av vederlag til forfattere er det vel ikke direkte rimelig at den plass illustrasjoner tar, skal regnes med. Hvis man baserer seg på den plass artikkelen tar i den trykte utgaven, vil man altså favorisere artikler etter f.eks. det typografiske utstyret. Det er ikke sikkert at dette er urimelig, man kan se dette som en vurdering av artikkelens nyhetsverdi eller leseverdiget på det tidspunkt avisen ble utgitt, og ved å legge denne forståelse av "lengde" til grunn, vil man kanskje premiere "kvalitet" i en eller annen betydning av ordet.

Man kan imidlertid velge en annen forståelse av "lengde", og velge å basere seg på antall tegn i dokumentet. Det aktuelle tekstsøkesystem vil i forbindelse med oppdatering ofte generere en statistikk over dokumentlengde i antall tegn. Denne informasjonen vil normalt være tilgjengelig i tekstsøkesystemer på en eller annen måte.

Som nevnt foran, vil tekstindeksfilen i STAIRS ha en oversikt over hvor i tekstfilen hvert dokument begynner. Hvis man utnytter denne informasjonen i tekstindeksfilen, kan man altså beregne lengden av hvert dokument i antall lagrede tegn. Dette forutsetter at man kan utnytte denne informasjonen gjennom et eksternt program. Det er opplyst at selv om det er vanskelig å fikle med STAIRS, vil denne informasjonen kunne genereres.

Konklusjonen blir altså at lengde målt i antall ord nok kan være en indikator som kan brukes i praksis.

Som nevnt foran, kan "lengde" brukes til å eliminere enkelte svært korte dokumenter som vederlagsberettigede. Dette kan være prinsipielt begrunnet utfra antagelsen om at en forholdsvis stor andel av slike dokumenter ikke kan kvalifiseres som åndsverk, en antagelse hvis holdbarhet vi mangler grunnlag til å vurdere.⁵⁸ Den kan også være praktisk begrunnet med at det ville forenkle vederlagssystemet ved at antallet vederlagsberettigede dokumenter ble lavere, og dermed kunne gi et høyere vederlagsnivå for de gjenværende dokumentene.

Det er kanskje også interessant å reflektere på forholdet mellom antall dokumenter

58. Den ville åpenbart ikke holde stikk hvis det blant tekstene fantes lyrikk, afroismer etc.

alene, og antall dokumenter supplert med dokumentlengde, som grunnlag for vederlagsberegning. Vi mangler tilstrekkelige opplysninger til å se om det er en systematisk forskjell mellom typer av stoff og dokumentenes lengde eller antall. Det kan være at hvis man velger antall dokumenter alene, vil man favorisere typer av stoff som gjerne kommer i form av korte meldinger, mens typer av stoff som typisk behandles i lengre artikler vil blir honorert relativt lavere. Supplerer man med dokumentenes lengde, kan det igjen tenkes at man favoriserer typer av stoff som typisk blir behandlet i lange artikler. Åpenbart er partene de nærmeste til å veie disse forhold mot hverandre.

4.7 Oppsummering

Det faller utenfor rammen for denne utredningen å foreslå et bestemt vederlagssystem - det er mange hensyn av praktisk og prinsipell art som partene må ta, og som best kan tas i en forhandlingssituasjon. Foran er imidlertid et stort antall muligheter kastet frem, og det kan kanskje være vanskelig å se hvordan de kan kombineres i et system.

Vi tillater oss derfor å konstruere ett eksempel på et vederlagssystem. Det er naturlig at man da velger et eksempel som for oss virker realistisk og rimelig balansert. Den økonomiske realitet i eksempelet vil imidlertid fullt ut være avhengig av *vederlagsnivået*, som vi ikke har kommentert i utredningen. Og vi vil gjerne presisere at selv om eksempelet ikke er direkte tilfeldig valgt, er det ikke mer enn et eksempel, og har selvsagt ikke preg av noen anbefaling eller forsøk på å foreslå noen løsning for partene. Det skal bare tjene til å vise hvordan man kan bruke de forskjellige kriteriene, og la disse spille sammen til en løsning.

I et slikt eksempel faller det naturlig å bygge på et *bruksrelatert* vederlagssystem. Igjen presiserer vi at dette ikke er noen anbefaling, men et system basert på engangsvederlag er enklere og har derfor ikke samme behov for å tydeliggjøres i et eksempel.

Vårt eksempel tar utgangspunkt i et *tidsrelatert* vederlag, og utgangspunkt i en *grunnsats* for vederlaget. Denne grunnsatsen foreslås årlig regulert, f eks i forhold til journalisters gjennomsnittlige lønnsutvikling.

For beregning av årlig vederlag pr dokument, tas utgangspunkt i grunnsatsen og det gjennomsnittlige antall abonnenter i avregningsperioden, som vi forutsetter lik kalenderåret. Hver forfatter får ett poeng for hvert dokument som vedkommende er forfatter av, og som er del av dokumentsamlingen det aktuelle året, likevel slik at forfatteren første år (dvs det år det aktuelle dokumenter blir del av dokumentsamlingen) får to poeng. Vederlag utbetales årlig, vederlag for ett år utbetales innen utgangen av første kvartal det påfølgende år. Vederlagsplikten bortfaller når dokumentet blir slettet fra samlingen som er tilgjengelig for eksterne brukere, inklusive når dokumentet blir sperret for disse (f eks ved utløp av den syvårsfrist som følger av konsesjonen for visse dokumenter som omtaler straffesaker mv).

Dette forutsetter vedlikehold av en konto for hver forfatter som er registrert i systemet, det vil si et meget stort antall konti. Det synes enklest at disse konti vedlikeholdes ved hjelp av en egen rutine i forbindelse med oppdatering av dokumentsamlingen, slik at det for hver forfatter registreres en dokumentreferanse⁵⁹ med år. Disse referansene vil da gi grunnlag for beregning av antall "poeng" for hver forfatter, og beregning av det totale, årlige vederlaget.

Imidlertid synes det som om selve vederlagsberegningen og -ubetalingen kan gjøres gjenstand for full automatisering. I eksempelet er det ikke tatt hensyn til bruk av de enkelte dokumenter i form av oppslag fra brukerens side e lign, og heller ikke er det tatt hensyn til dokumentenes lengde. Dette gjør beregningene noe enklere, selv om det også ville være mulig å etablere et helt automatisk vederlagssystem hvor man tar hensyn til disse indikatorene.

-
59. Denne dokumentreferansen kan være identisk med den interne dokumentidentifikasjon. Som eksempelet med STAIRS ovenfor viser, kan det imidlertid være u hensiktsmessig å bruke denne, og det kan da være tilstrekkelig å registrere i hvilken utgave av avisen artikkelen har stått, slik at man i praksis har en mulighet til å finne tilbake til hvilket dokument referansen knytter seg til - dette er ønskelig for eventuell revisjon og kontroll.

Systemet er i en viss grad bruksrelatert, men sterkt forenklet - det vil bare foreligge en statistisk sammenheng mellom bruk (i form av oppslag i tekstfilen) og vederlagets størrelse. Systemet sikrer vedvarende kontakt mellom forfatteren (eller dennes rettsetterfølgere) og utgiver, noe som anses å ta hensyn til forfatters legitime interesse i kontroll med bruk av verket.

Vederlagssystemet er også skjevfordelt slik at man får et forholdsvis større vederlag første år, og altså i tid nær arbeidet med verket. Systemet kan utvikles videre i denne retning ved at årlige poeng f eks senkes til 0,75 etter et bestemt antall år, ½ etter ytterligere et antall år og endelig til ¼ etter enda et antall år. En slik regressiv skala vil sannsynligvis avspeile den gjennomsnittelige bruk av dokumenter - brukererfaringer fra andre typer systemer synes å vise at nye dokumenter blir brukt hyppigere enn eldre dokumenter, noe man kan anta at blir forsterket av den typen stoff man finner i et system basert på avisstoff, som i en betydelig utstrekning vil være nyhetsorientert. En regressiv skala vil også dempe utgivers oppfordring til å slette dokumenter eller sperre tilgang til dem for eksterne brukere. Utbyggingen av systemet med en slik regressiv vederlagsutvikling vil knapt komplisere det ytterligere, ettersom dokumentenes dato er kjent.

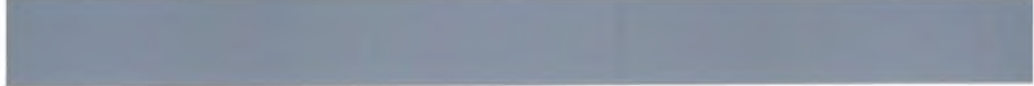
I prinsippet må det knyttes kontrollrutiner til et slikt system. Det synes tilstrekkelig at den enkelte forfatter gjennom Journalistlaget får rett til å kontrollere poengregisteret.

Litteratur

- Atekstsystemet* (1987); Aftenposten, Oslo.
- Bing, Jon (1982) *Rettslige kommunikasjonsprosesser*; Univrsitetsforlaget, Oslo.
- Bing, Jon (1983) "Reciprocal transfer of copyright on photocopying"; *IFJ information*; 1983:11-19.
- Bing, Jon (1985a) *Opphavsrett og edb*; CompLex 2/85, Universitetsforlaget, Oslo.
- Bing, Jon (1985b) *Straffelovens definisjon av "trykt skrift" anvendt på datamaskinbaserte informasjonssystemer*; CompLex 11/85, Universitetsforlaget, Oslo.
- Bing, Jon (1987) *Electronic Publishing: Data Bases and Computer Programs*; CompLex 6/87, Universitetsforlaget, Oslo.

- Bing, Jon/Harvold, Trygve/Fjeldvig, Tove/Svoboda, Robert (1984) *Handbook in Legal Information Retrieval*; North-Holland, Amsterdam.
- Bing, Jon/Selmer, Knut S (ed)(1980) *A Decade of Computers and Law*; Norwegian University Press, Oslo.
- Harvold, Trygve (1980) "Performance of text retrieval systems"; Bing/Selmer 1980:172-219.
- NOU 1985:6 *Arbeidstakeres opphavsrett, herunder om opphavsrett for tjenestemenn i Norsk rikskringkasting*; Justisdepartementet, Oslo.
- NOU 1986:18 *Opphavsrett og edb*; Justisdepartementet, Oslo.
- Skjørshammer, Jon (1986) *Opphavsrett, databaser og datamaskinprogrammer: Kontraktrettslige aspekter*; CompLex 4/86, Universitetsforlaget, Oslo.
- Stensaasen, Tarjei (1987) *Rettslig vern av edb-programmer og databaser*; Tano, Oslo.
- Thorvaldsen, Gunnar (1987) "Aftenpostens elektroniske klipparkiv - ATEKST"; *Atekstsystemet* 1987:2-11.
- Torvund, Olav (1985a) "Personvernsspørsmål ved etablering av et datamaskinbasert presseklipparkiv"; Torvund 1985b:1-37.
- Torvund, Olav (1985b) *To informasjonsrettslige arbeider*, CompLex 4/85, Universitetsforlaget, Oslo.

Bilag: Databasetjenester: Abonnementsavtale for ATEKST

Databasetjenester: Abonnementsavtale for ATEKST

Avtalenummer:

Startdato:

Mellom
Aftenposten
Akersgaten 51, 0180 Oslo 1
og

Abonentens navn:	
Adresse:	Telefon:
Kontaktperson:	

Abonentnr.:
Passord tildelt av Aftenposten:
Se pkt. 3 om ansvarføring av passordet

i det følgende kalt "Abonenten"
er på omstående vilkår inngått følgende
AVTALE OM ABONNEMENT PÅ ATEKST

Dersom spesielle vilkår er avtalt, skal dette angis her:

Abonnementsavtalen i 2 - to - eksemplarer, ett til hver part.
Abonenten bekrefter at abonnementsvilkårene er gjennomlest og akseptert.

Dato:

Dato:

For abonnenten (underskrift):

For ATEKST-Aftenposten (underskrift)

Fyll ut med blokkbokstaver
Underskriverens navn:
Stilling/tittel:

Henvendelser om abonnementsavtalen bes
rettet til:
Aftenpostens markedsavdeling
Akersgt. 51, 0180 Oslo 1
Telefon 20 50 60, linje 385.

1. Abonnementets innhold og varighet

- a. Abonnementet gir adgang til de tjenester som til enhver tid er tilgjengelig for ATEKST's abonnenter, fra og med startdatoen (se forsiden), til abonnementet sies opp av Abonnenten eller Aftenposten med minst 30 - tretti - dagers skriftlig varsel.
- b. Aftenposten forbeholder seg rett til uten forhåndsvarsel å endre innholdet av databasen og tjenestene.

2. Abonnentens rettigheter til stoff i ATEKST

- a. Abonnenten får ingen opphavsrett eller andre rettigheter til stoffet i ATEKST.
- b. Abonnenten får bare rett til å søke i ATEKST ved hjelp av de søkeprogrammer som til enhver tid er tilgjengelig, fremføre (vise) stoffet på den dataskjerm Abonnenten benytter, og til å fremstille 1 - ett - eksemplar (en utskrift) av stoffet på papir for hvert søk.
- c. Lagring og kopiering av stoff i elektronisk form tillates bare i den utstrekning dette er nødvendig for å ta papirutskrift. Papirutskrift av elektronisk lagret stoff skal tas snarest mulig. Stoffet skal slettes fra alle elektroniske media straks papirutskrift er tatt.
- d. Annen fremføring og kopiering/eksemplarfremstilling av stoff tillates ikke, uten særskilt avtale med opphavsmannen og Aftenposten. Abonnenten må heller ikke la andre få anledning til å gjøre dette.
- e. Abonnenten kan ikke uten særskilt avtale formidle eller videregjelpe tjenester eller stoff fra ATEKST til tredjemand, eller på annen måte utnytte tjenesten kommersielt i konkurranse med opphavsmannen eller Aftenposten, eller medvirke til dette. Etertrykk er forbudt (jfr. lov om opphavsrett til åndsverk av 12. mai 1961 § 14).

3. Brukernummer og passord

- a. Aftenposten tildeler Abonnenten ett abonnentnummer og ett passord (se kontraktens forsider), som gir Abonnenten adgang til å søke i basen fra en terminal (linje) ad gangen.
- b. Abonnenten har risikoen og ansvaret for enhver bruk av ATEKST via det til enhver tid gjeldende passord, som Abonnenten selv kan endre etter behov. Av sikkerhetsgrunner må derfor Abonnenten endre sitt passord ofte.

4. Tilknytning - tekniske forhold - brukerveiledning

- a. Abonnenten må selv kontrollere at Abonnentens terminal- og programutrustning kan kommunisere med Aftenpostens dataanlegg, før abonnementsavtalen inngås.
- b. Abonnenten har ansvaret og risikoen for forbindelsen fra Aftenpostens dataanlegg til Abonnentens terminal (teletilnær, Abonnentens modem, m.v.).
- c. Abonnenten får utlevert 1 - ett - stk. brukerveiledning.
- d. Abonnenter som benytter asynkron tilknytning, vil også få utlevert 1 - en - programdiskett beregnet for bruk under MS/DOS versjon 3.2 og tidligere versjoner, som Aftenposten forbeholder seg eiendomsretten til. Abonnenten får bruksrett til de programmer m.v. programmene inneholder så lenge abonnementet løper, og adgang til å kopiere disse i den utstrekning kopiering er nødvendig for Abonnentens egen bruk av Atekst. Denne begrensning gjelder ikke fritt tilgjengelig (Public Domain) programvare. Aftenposten forbeholder seg rett til å utgi nye versjoner av programdisketten. Aftenpostens ansvar for programdisketten med innhold er begrenset til vederlagsfri bytte av disketten så lenge

- e. Benytter Abonnenten annen tilknytning, programutrustning eller annet terminalutstyr enn det ATEKST og Aftenpostens dataanlegg er beregnet for, har Abonnenten ansvaret og risikoen for eventuelle konsekvenser av dette.

5. Priser og betalingsvilkår

- a. Abonnementet betales i henhold til Aftenpostens til enhver tid gjeldende priser og betalingsvilkår for ATEKST. Priser og betalingsvilkår ved kontraktsinngåelse fremgår av abonnementsavtalens vedlegg 1.
- b. Endringer av priser og betalingsvilkår vil normalt bli kunngjort gjennom ATEKST. Aftenposten forbeholder seg dog rett til endringer uten forutgående varsel til Abonnenten.

6. Kontraktsbrudd - ansvar

- a. Ved manglende eller forsinket betaling, eller annet ikke uvesentlig kontraktsbrudd fra Abonnentens eller Aftenpostens side, kan den annen part uten forvarsel stoppe abonnementet med øyeblikkelig virkning.
- b. Ved forsinket betaling belastes automatisk morarenter med 2% - to prosent - pr. måned, eventuelt med tillegg av rentes rente hvert årsskifte (pr. 31. desember).
- c. Aftenposten påtar seg intet ansvar for avbrudd eller mangler ved tjenestene, uansett årsak, som medfører at ATEKST helt eller delvis er utilgjengelig for Abonnenten kortere eller lengre tid. Aftenposten har heller intet ansvar for ulempe, skade eller tap, eller fare for dette, som direkte eller indirekte skyldes bruk av, eller feil eller mangler ved, stoff i ATEKST. Abonnenten kan dog kreve forholdsmessig prisavslag, eller - dersom avtalen heves - at betalingen for vedkommende tjeneste bortfaller/tilbakebetales.
- d. Aftenpostens ansvar utover dette er under enhver omstendighet begrenset til et beløp som tilsvarer inntil 1 - en - måneds bruksrelatert avgift, beregnet som et gjennomsnitt av det Abonnenten er fakturert siste 12 måneder før forholdet inntraff, dog ikke over kr 50.000,- (kronerfemtusen).

Vedlegg 1: Priser og betalingsvilkår for ATEKST

Tidligere utgitt i skriftserien CompLex

Alle heftene i skriftserien CompLex kan kjøpes fra Universitetsforlaget eller fra Norsk forening for jus og edb, Postboks 7557 Skillebekk, 0205 OSLO 2. Her kan man også tegne abonnement eller abonnere på "vaskesedler" som gir en kort omtale av hver rapport etterhvert som de kommer ut, og som inneholder bestillingsseddel. Abonnement på "vaskesedler" er gratis.

CompLex 1/81

Johs Hansen

Et edb-system for analyse av rettslige avgjørelser

CompLex 2/81

Johs Hansen (red)

Notater om deontiske systemer

CompLex 3/81

Vidar Sorensen

Informasjonssystem mm for Norges Geotekniske Institutt

CompLex 4/81

Kjetil Johnsen

Systemtekniske konsekvenser av persondatalovgivningen

CompLex 5/81

Marit Thorvaldsen

Teledata og rettsinformasjon

CompLex 6/81

Anne Kirsti Brække

Postmonopolet

CompLex 7/81

Knut S Selmer (ed)

The LAWDATA Papers

CompLex 1/82

Norsk forening for jus og edb & Svenska föreningen för adb och juridik

Nordiske personregisterlover, Council of Europe Convention og OECD Guidelines

CompLex 2/82

Harald Brænd og Vidar Sørensen

Oljevern: Brukerbehov og kildemateriale

CompLex 3/82

Jon Bing og Dag Frøystad

Rettskildebruk

CompLex 4/82

Thomas Prebensen Steen

Post- og televerkets regulerte ansvar

CompLex 5/82

Datatilsynet

Årsmelding 1981

CompLex 6/82

Birger Eckhoff

in cooperation with Jon Bing, Dag Frøystad and Anja Oskamp

CATIS: Computerized program for teaching text retrieval systems

CompLex 7/82

Jon Bing

Informasjonssystemer for Trygderettens kjennelser

CompLex 8/82

de Mulder, Oskamp, van der Heyden and Gubby

Sentencing by Computer: An Experiment

CompLex 9/82

Colin Tapper

An Experiment in the Use of Citation Vectors in the Area of Legal Data

CompLex 1/83

Arve Føyen

Utredning om endringer i personregisterloven

CompLex 2/83

Stein Schjølberg

Computers and Penal Legislation

CompLex 3/83

John S Gulbrandsen og Terje Hoffmann

Rettigheter i idrettsarrangementer

CompLex 4/83

Sally Moon and Anja Oskamp

The Law of Legal Information Systems: Two Essays

CompLex 5/83

Datatilsynet

Årsmelding 1982

CompLex 6/83

Olav Torvund

Betalingsformidling

CompLex 7/83

Else Ryen

Lov og lovmottaker

CompLex 8/83

Daniel Stripinis

Probability Theory and Circumstantial Evidence

CompLex 9/83

Frede Cappelen

Edb-basert informasjonssystem for forvaltningens praksis

CompLex 10/83

NORDIPRO

Legal Acceptance of International Trade Data

CompLex 11/83

Jørgen Hafstad og Thomas Prebensen Steen

Teleksrett og merverdiavgift på programvare

CompLex 12/83

Kristin Kjelland-Mordre

Om forenkling av regler

CompLex 13/83

Jon Bing

Edb: Mulighet og problem ved forenkling av regelverk

CompLex 14/83

Tarjei Stensaasen (red)

Utvalgte emner i jus og edb (3. utgave)

CompLex 15/83

Anette Klafstad og Ulf Alex Samer

Plan for et forsikringsrettslig informasjonssystem

CompLex 1/84

Jon Erling Skjorshammer

Kabelnett: Bygnings- og ekspropriasjonslov

CompLex 2/84

Tore Andreas Hauglie og Dag Wiese Schartum

Forlag til et helserettslig informasjonssystem

CompLex 3 84

Justisdepartementet

Den elektroniske grunnbok

CompLex 4 84

Datatilsynet

Årsmelding 1983

CompLex 5 84

Tove Fjeldvig

Tekstsøking. Teori, metoder og systemer

CompLex 6 84

Jon Bing

Offentlighetsloven og edb

CompLex 7 84

Gunnar Bach, Beate Jacobsen and Vidar Stensland

The National Social Insurance System of Norway

CompLex 8 84

Dag Frøystad

Data Protection in Practice I: Identifying and Matching Elements

CompLex 9 84

Tove Fjeldvig og Anne Golden

Automatisk nøtlematisering - et lingvistisk hjelpemiddel for tekstsøking

CompLex 10 84

Elling Øyehaug Ose

Retstidene som informasjonssystem

CompLex 1 85

Jon Bing

Data Protection in Practice II:

International Service Bureaux and Transnational Data Flows

CompLex 2/85

Jon Bing

Opphavsrett og edb

CompLex 3/85

Dag Wiese Schartum

Codex, Calculation and Computers

CompLex 4/85

Olav Torvund

To informasjonsrettslige arbeider

CompLex 5/85

Datatilsynet

Årsmelding 1984

CompLex 6/85

Hans Chr Aakre (red)

Uvalgte artikler i retsinformatikk

CompLex 7/85

Johannes Hansen

SARA: Brukerveiledning og programdokumentasjon

CompLex 8/85

Johannes Hansen (ed)

Modelling Knowledge, Action, Logic and Norms

CompLex 9/85

Thomas Prebensen Steen (red)

Kompendium i informasjonsrett

CompLex 10/85

Tarjei Stensaasen

Opphavsretslovens § 4.3 ("katalogregelen")

CompLex 11/85

Jon Bing

Straffelovens definisjon av "trykt skrift" anvendt på datamaskinbaserte informasjonssystemer

CompLex 12/85

Magnus Stray Vyrje

Vanhjæmmel, opphavsrett og datamaskinprogrammer

CompLex 1/86

Anne Kirsti Brække

Formidlingsplikt for kabeleier

CompLex 2/86

Dag Wiese Schartum

Stans av edb-tjenester i krigs og krisesituasjoner

CompLex 3/86

Ingvild Mestad

"Elektroniske spor" - nye perspektiv på personvernet

CompLex 4/86

Jon Skjørshammer

Opphavsrett, databaser og datamaskinprogrammer: Kontraksrettslige aspekter

CompLex 5/86

Datatilsynet

Årsmelding 1985

CompLex 6/86

Johannes Hansen

Simulation and automation of legal decisions

CompLex 7/86

Stein Schjølberg

Datakriminalitet og forsikring

CompLex 8/86

Thomas Prebensen Steen (red)

Kompendium i informasjonsrett (2. utg)

CompLex 9/86

Peter Blume

Edb-rettlige foredrag

CompLex 1/87

Joseph A Cannataci

Privacy and data protection law:

International Development and Maltese Perspectives

CompLex 2/87

Jon Bing og Jon Bonnevie Høyer

Publisering av rettsavgjørelser

CompLex 3/87

Hagen Kuehn

*The Social Security System in the
Federal Republic of Germany*

CompLex 4/87

Hanne Plathe Maartmann

Personvern i sykepengrutinen

CompLex 6/87

Jon Bing

Electronic Publishing: Data Bases and Computer Programs

CompLex 7/87

Ånde Somby

Selektiv gjenfinning av bestemmelser i bygningslovgivningen

CompLex 8/87

Jon Bing

*F*KU'S: Knowledge based systems ffor public administration*

CompLex 9/87

Dag Wiese Schartum

The introduction of computers in the Norwegian local insurance offices

CompLex 10/87

Knut Kaspersen

Kredittopplysning

CompLex 11/87

Ernst Buchberger, Bo Göranson and Kristen Nygaard (ed)

Artificial Intelligence: Perspectives and Implications

CompLex 12/87

Jon Bing, Kristine M Madsen og Kjell Myrland

Strafferettslig vern av immaterielle goder

CompLex 13/87

Tove Fjeldvig

Effektivisering av tekstsøkesystemer: Utvikling av språkbaserte metoder

Bull

GRENSELØS DATAKOMMUNIKASJON

Honeywell Bull A/S,
Tollbugata 32, Postboks 470 Sentrum, 0105 Oslo 1,
Telefon (02) 41 80 30.

